

РАЦИЈЕ
Казнене експедиције Вермахта
у селима жичког среза
1941. године

Мирјана Савић
Немања Трифуновић

Краљево, 2022.

Садржај

Бојан Димитријевић: Рецензија	4
Од сеоских дворишта до краљевачког стратишта – места страдања становништва у жичком срезу 1941.	7
Успостављање окупационе власти, почетак устанка и прве казнене мере	14
Злочини немачких казних експедиција од септембра до почетка децембра 1941.	21
Спискови убијених цивила у селима жичког среза разврстани по местима страдања	48
Резиме	55
Resume	56
Извори и литература	57

Краљевачки октобар

*Хор сирељаних од која се шрне
Пркосно ђева до дна своје скале
Устанише...*

Божидар Ђуровић

Рецензија

Рације – казнене експедиције Вермахта у селима жичког среза 1941. године

аутора Мирјане Савић и Немање Трифуновића

Устанак против немачког окупатора, који се десио у касно лето и јесен 1941. године у тада окупираној Србији, вероватно је један од најтрагичнијих догађаја српске савремене историје. Не само по жртвама које је српски народ поднео, већ и по насталим идеолошким поделама које се и данас осећају у политичком и културном животу Србије.

Немачки окупатор је као меру за сузбијање устанка користио репресалије у високим сразмерама убијених становника Србије. Уведена је драстична квота одмазде: за једног убијеног немачког војника стрељано је 100 Срба, а за рањеног њих 50. Ова политика репресалија је озваничена доласком новог команданта у Србији, средином септембра 1941. године. По њој су немачке војне власти и команданти на терену почели да сузбијају устаничке акције. Свака устаничка акција у којој је настрадао неки немачки војник, била је сурова кажњавана стрељањима цивила. Штавише, после проласка немачке казнене експедиције кроз Мачву све до Ваљева, масовних стрељања у Краљеву и Крагујевцу, доћи ће до судбоносне поделе међу устаницима. Комунисти и партизани које су водили нису се много обазирали на драстичне жртве српског народа, већ су сматрали да ће репресалије бити подстрек да што више народа приђе њиховим редовима. Војни-четници Југословенске војске, међутим почели су да заустављају своје акције, јер су схватили да немачка оружана сила нема превише штете од тих напада, а да становништво страда без обзира на идеолошка опредељења и однос према устанку.

Ауторски тим Савић-Трифунковић из краљевачког музеја, познат је по својим наступима на научним скуповима или изложбама већ дужи низ година. Њихови радови су својом оригиналношћу или поузданошћу привукли пажњу колега и публике. Сада се јавности представљају са радом и изложбом под насловом „Рације – казнене експедиције Вермахта у селима жичког среза 1941. године“. Реч је о студији која се бави масовним стрељањима које је извео немачки окупатор с јесени 1941. године као одговор на устаничке активности.

Детаљно је реконструисан ток догађаја током те јесени 1941. године са детаљима устаничких борби и немачких одмазди по краљевачком крају. Одмазде нису биле само убиства, стрељања сељака, већ и паљевина кућа, пљачка и хапшења. Од оружја немачких војника, нису били поштеђени ни стари, ни жене, ни деца. Овде је значајно истаћи до ја то важан допринос овог рада, јер је дао детаљан преглед злочинства које су немачке снаге починиле у овом крају и пре масовног стрељања у Краљеву, које је вероватно најпознатији злочин у овом крају у савременој историји.

И та убиства и злочине нису чинили припадници некаквих посебних СС, полицијских или посебно злочиначких формација Трећег Рајха, већ обична војска, Вермахт и то људи посадних и јединица попуњени старијим годиштима војника, који су у окупирану Србију стигли током јуна 1941. ради вршења окупацијских задатака.

Помно је анализирано највеће стрељање као одмазда за немачке губитке у борбама 14-16. октобра, које је онда уследило већ у наредна два дана када је стрељано близу 2200 српских цивила. Аутори скрећу пажњу да је та бројка више од половине од до сада утврђеног укупног броја од 4205 страдалих лица у овом крају током Другог светског рата. Они су се потрудили да у своју анализу уврсте сва позната истраживања ових догађаја, од објављених зборника до архивске грађе која се чува у војном архиву у Београду, историјском архиву и музеју у Краљеву, Уврстили су у своје истраживање материјалне изворе првог реда: надгробне споменике на сеоским гробљима, који су посебан сведок тешког страдања српског народа те 1941. године. Неки од тих споменика чине и илустровани део овог материјала.

Аутори иначе указују да је „стрељање цивилног становништва у Краљеву 15-20. октобра 1941. г. представља највећу трагедију у вековима дугој историји Краљева. Као таквом, посвећена му је дужна пажња, што је резултовало објављивањем више монографија, зборника радова, стручних чланака и расправа, бројних новинских текстова, приређивањем запажених изложби“ и на друге начине. Октобарско стрељање уз устаничку опсаду Краљева је иначе централни догађај у историји памћења Краљевчана.

Рад колегинице Мирјане Савић и колеге Немање Трифуновића, иначе, веома детаљно разлаже и објашњава ситуацију на простору шире околине Краљева у току устаничких дана 1941. године, али такође и показује да су масовне репресалије престале повлачењем и поразом партизанских снага које су се повукле ван окупиране Србије, даље у Санџак и источну Босну у зиму 1941 - 1942. године.

Посебну вредност овог материјала чине спискови убијених Срба у селима жичког среза, а према местима њиховог страдања. Како кажу аутори „Изложба је приређена из пијетета према невиним жртвама војника Вермахта нацистичке Немачке, као потреба и обавеза да се њихова обједињена имена сачувају и отргну од забора.“ Такође, и сликовни материјали који прате вредан рад наших колега из Краљева.

Сматрам да је студија аутора Мирјане Савић и Немање Трифуновића, значајан допринос подсећању да наше јавности на ове трагичне дане српске историје и историје Краљева и његове околине. Стога је са посебним колегијалним задовољством препоручујем за објављивање и приказивање у јавности.

У Београду,
22. септембра 2022.

др Бојан Димитријевић
заменик директора
Институт за савремену историју

1891

1941

ПОДЛЕЖЕ

МАСКУПА

1941

Од сеоских дворишта до краљевачког стратишта – места страдања становништва у жичком срезу 1941.

Стрељање цивилног становништва у Краљеву 15-20. октобра 1941. представља највећу трагедију у вековима дугој историји Краљева. Као таквом, посвећена му је дужна пажња, што је резултовало објављивањем више монографија, зборника радова, стручних чланака и расправа, бројних новинских текстова, приређивањем запажених изложби итд. Догађаји који су претходили овом злочину против човечности, сама бруталност његовог извршења, дугорочне демографске последице, обележавања помена и др. учинили су га јединственим историјским белегом града са бројним питањима и темама за истраживаче.

Сарадња војника Југословенске војске у отаџбини (ЈВуО) и припадника партизанског покрета и њихове заједничке устаничке акције, координисане из штаба у Дракчићу, довеле су до немачких одмазда над цивилима у Краљеву и у околним селима. Немачка војска је оружани отпор грађана сматрала тероризмом, а одмазде против становништва на окупираним територијама легитимним средством застрашивања. Од првих дана окупације српски народ постао је брутално прогоњена нација.¹ Генерал Франц Беме (F. Bohme), пореклом из Аустрије, који је добио „специјални“ задатак да угуши српску побуну, у наредби од 25. септембра 1941. истакао је следеће: „Ако се овде не буде интервенисало свим средствима и с највећом безобзирношћу, наши ће губици бити неизмерни. Ваш задатак треба да извршавате у једној земљи у којој су 1914. текле реке немачке крви услед подмуклости Срба, људи и жена. Ви сте осветници тих покојника. Морамо створити застрашујући пример за целу Србију који ће најтеже да погоди целокупно становништво. Свако ко благо поступа, чини грех према животу својих другова. Он ће бити узет на одговорност и биће стављен пред ратни суд.“² Зато не изненађује што су најбруталнији у одмаздама према Србима били нацистички војници из Аустрије, који су у Краљево дошли у мају, чинећи већину у 717. посадној дивизији.³

¹ Коста Николић, Предговор, у: Милош Тимотијевић, *Споменница поинулих у рајовима 1991-2000. године са подручја Краљева*, Краљево, 2019, 13.

² *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (даље: *Zbornik NOR*) том 1, књига 1, Београд, 459-460.

³ Небојша Ђокић, *Формирање окупационе управе у Србији и Краљеву 1941*, *Окруили сиво Краљево октобра 1941*, Краљево, 2003, 52.

Припреме за најављиване мере одмазде – стрељање 100 Срба за убијеног немачког војника, а 50 за рањеног, Немци су спроводили од првих дана октобра. Хапсили су таоце (раднике Фабрике авиона, Железничке радионице, Железничке станице, Ложионице, службенике Поште, телеграфа, телефона, Среског суда, учитеље, професоре, ученике, шегрте итд) пре сваког планираног устаничког напада на Краљево, са Ружића брда 7. октобра, и касније, пред нападе у ноћима 10/11.октобра и 14/15.октобра и затварали их у локомотивску халу Железничке радионице.⁴ Ото Деш, командант 749. пука, издао је наредбу о извршењу стрељања талаца у Краљеву на основу наредбе дивизије од 14. октобра да се спровођење мера одмазде врше само по наређењу пукова.⁵

Изазвана подлим и кукавичким препадима на немачке трупе, заплотњачким убиствима немачких официра и војника, изазвана заједничким радом грађанства са партизанима, којима се даје добровољно могућност, да се увуку у куће у граду и да из тих кућа отворе паљбу на немачке војнике, изазвана потпомагање преноса муниције и оружја партизанима од стране грађанства, Немачка оружана сила од данас више неће праштати, него ће објављену меру: за једног убијеног немачког војника стрељање 100 Срба, бити од данас спроведено. Даје се даље на знање, да данашњим даном за народ ових крајева ступа на снагу закон најтежих репресалија, т. ј. неће бити само стрељано 100 Срба за једног Немца, већ и уништене и породице и имовине.

Наредбом команде места почевши данашњим даном важи за град Краљево
ВАНРЕДНО СТАЊЕ
са преким судом.

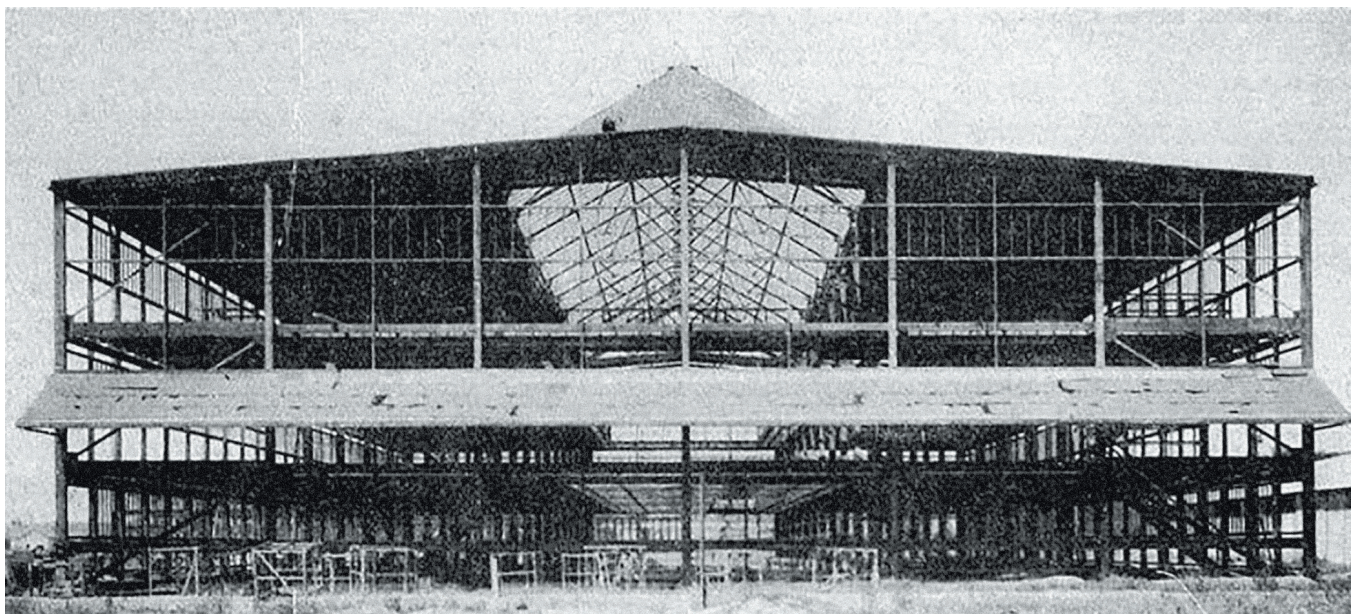
Краљево, 15. Октобра 1941.

Наредба којом је уведено ванредно стање са преким судом 15. октобра 1941.

Немци су 15. октобра завели ванредно стање са преким судом због претрпљених губитака у својим редовима – 14 мртвих, од којих два официра и 10 рањених, у ноћи између 14. и 15. октобра. Тиме је претња, преточена у стравичну нацистичку рачуницу, почела да се спроводи током вишедневног убијања мушкараца, жена, деце, старих и младих. Недалеко

⁴ Силвија Крејаковић, *Идентифицирани жртви стрељаних у Краљеву октобра 1941*, треће издање, Београд, 2021, 49.

⁵ Исто, 53.

Локомотивска хала Железничке радионице у Краљеву у којој су смештани таоци октобра 1941.

од лагера Железничке радионице,⁶ од 15. до 16. октобра убијено је 1755 цивила, од којих 19 жена. У поновном нападу здружених устаника 16. октобра убијена су два и рањен је један Немац. То је донело нове жртве одмазде. Сахрањивање стрељаних жртава обављено је 17. октобра. Да би сурова нацистичка квота од 1900 била намирена са још 145 талаца за губитке од 15. октобра и са још 250 за губитке претрпљене 16. октобра, уследила су нова хапшења по граду и стрељања на лагерском гробљу јер је укупан број стрељаних, по свирепој размери људских живота, требало да износи 2150.⁷ Према до сада доступним и истраженим историјским изворима, на лагерском гробљу је стрељано 2200 цивила, различите старости, пола и порекла.⁸

⁶ На колосецима западног круга Железничке радионице немачки окупатори су сместили више железничких вагона натоварених војном опремом заробљеном од југословенске војске, па је тај простор назван – лагер. На том простору, подно Грдичког брда, око 400 m од локомотивске хале, вршено је стрељање талаца. Радомир Ристић, Место стрељања и покопавања талаца у Краљеву – гробље стрељаних 1941, *Окрутили смо Краљево октобра 1941*, 180.

⁷ Драган Драшковић, Силвија Крејаковић, *Краљевачки октобар 1941 – ойомена*, Краљево, 2011, 16.

⁸ Силвија Крејаковић, *Идентификација жртва стрељаних у Краљеву октобра 1941*, треће издање, Београд, 2021; На основу докумената које је историчар др Драгољуб Даниловић 2022. пронашао у архиви Епархије жичке, последњи утврђен број од 2198, увећан је за два страдала цивила (Момир Дубравац и Милутин Стефановић) на лагерском стратишту. Епархија жичка, *Списак службеника и радника 14. секције за одржавање друћа у Краљеву који су на*

Немачки војник
гледа лешеве цивила
стрељаних недалеко
од лагера Железничке
радионице у Краљеву,
октобра 1941.

Неусаглашен однос устаника према овим стравичним последицама њихових акција, непремостиве идеолошке разлике и различити стратешки циљеви почетком новембра 1941. доводе до прекида сарадње војске ЈВУО са припадницима партизанског покрета, и до почетка грађанског рата.

Казнене експедиције немачке војске у селима око Краљева, које су од септембра до почетка децембра оставиле бројна стратишта цивилних жртава, дуго су биле у сенци монструозног злочина против човечности на лагерском гробљу. Убијања мештана села, најчешће у њиховим кућама и двориштима, у досадашњим радовима помињано је и сврставано у општи контекст дешавања око Краљева у октобру 1941. године – опсада, борбе, испади и одмазде немачких снага, стрељање мештана околних села и др. Током последње две деценије, историчари су тежили да истраже, дубље сагледају и представе размере тих сурових похода војске Вермахта по селима жичког среза: „У октобру су јединице Вермахта, поред масовне одмазде над цивилима у лагеру, извршиле ратне злочине у готово свим селима у непосредној близини Краљева. Стрељање цивила у масовној одмазди у лагеру, у октобру 1941, као и на стратиштима у Ковачима, Сирчи,

служби несрећним случајем изишли дана 16. октобра 1941, Милушин Стефановић, чувар шеле-графа, ред. бр. 8; Уверење ГНО Краљево да је Момир Дубравац ухајшен 1. октобра 1941. у Краљеву и сирељан 18. октобра 1941. у немачком лагеру у Краљеву, на основу сведочења мештана села Подунавци, издајто 20. јула 1945.

Стрељани су прво набацивани у ров који су таоци ископали 15. октобра. Када је он попуњен, копани су нови. Четири рова, која се спајају под правим углом, формирала су четвртасту гробницу. Плугом којег су вукла два пара коња, 17. октобра преорана је правоугаона парцела, и тако означена друга гробница, касније називана *дугачка*.*

Витановцу, Жичи... дубоко је урезано у сећање породица.⁹ Први текст посвећен искључиво страдању житеља села жичког среза у другој половини 1941. публикован је у часопису *Лесковачки зборник* 61 (2021).¹⁰

База података Народног музеја Краљево (НМКВ) о страдалима током Другог светског рата¹¹ садржи имена 2258 цивила убијених у октобру 1941, односно, до сада укупно пописаних 4205 цивила и војника страдалих током Другог светског рата.¹² У прецизним одредницама Базе података НМКВ, концепираним на основу више доступних извора, навођени су лични подаци страдалих, места и начини страдања, одговорни почионици, да ли су страдалници били у војним формацијама и др, што је послужило као полазиште за даље истраживање. У збиркама и фондовима Народног музеја Краљево сачувано је више објављених и необјављених хро-

* НМКВ, Историјска збирка – Архивалије. Ристић Радомир, Место стрељања и покопавања талаца у Краљеву – гробље стрељаних 1941, *Окрујили сѐо Краљево октѓобра 1941*, 181.

⁹ С. Крејаковић, *Иденѓиѓеѓи жрѓава сѓрељаних у Краљеву октѓобра 1941*, Београд, 2013, 51.

¹⁰ Мирјана Савић, Немања Трифуновић, Казнене експедиције Вермахта у селима жичког среза 1941. године, *Лесковачки зборник* LXI (2021), 249-272.

¹¹ НМКВ, База података: Жртве Другог светског рата на краљевачком подручју (поклон инж. Слободана Крејаковића). Силвија Крејаковић је почевши од 2001. уносила податке о страдалима користећи примарне изворе, резултате теренског рада, релеванту литературу, сведочења савременика и сећања потомака. Даље: НМКВ, База података.

¹² Силвија Крејаковић, *Иденѓиѓеѓи жрѓава сѓрељаних у Краљеву октѓобра 1941*, треће издање, Београд, 2021, 62.

ГРУЈИЦА **СТЕВАН Г.**
ВУКЏАДИЌИЋ **ВУКЏАДИЌИЋ**
ЖИВЕ 65 Г. ПОГИБЕ **ЖИВЕ 35 СТРЕЉАН**
ОД НЕМАЧКЕ ГРАНАТЕ **ОД НЕМАЦА**
14-X-1941Г **16-X-1941Г**

ЖАРКО С. ВУКЏАДИЌИЋ
ЖИВЕ 8 Г. ПОГИБЕ ОД НЕМАЧКЕ БОМБЕ
20-XII-1944Г

НЕУТЕШНИ
СНАХА-СУПРУГА-МАЈКА
АНЈА И УНУКЕ-ЋЕРКЕ И СЕСТРЕ

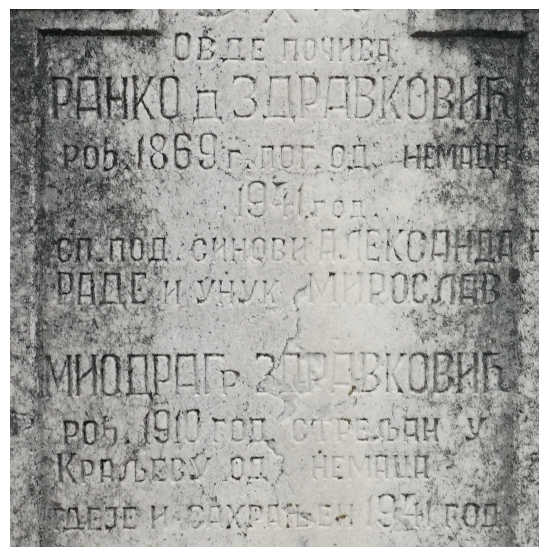
Грујица Вукадиновић живе 65
г. погине од немачке гранате
14-X-1941г
Стеван Г. Вукадиновић живе
35 г. стрељан од Немаца
16-X-1941г
Жарко С. Вукадиновић живе
8 г. погине од немачке бомбе
20-XII-1944г
Неутешни снаха-супруга-мајка
Анђа и унуке-ћерке и сестре
Ратина

ника села у којима су страдања сеоског становништва детаљније описана. Подаци о времену и месту похода казних експедиција, као и о јединицама које су их спроводиле, налазе се у немачким документима – објављеним у *Зборнику докумената и података о народно-ослободилачком рату југословенских народа* или у архивској грађи похрањеној у Историјском архиву Краљево и Народном музеју Краљево, углавном као преписи из некадашњег Војно-историјског института. Пошто је педантна немачка ратна машинерија остављала трагове о својим злочинима, сматрајући их мерама за пацификацију побуњених области, ови документи, углавном извештаји, послужили су као извори првог реда. У бестијалним походима немачке војске у селима око Краљева жртве су, у извештајима немачких јединица и команди, назначене као „непријатељски губици“, без прављења разлике између цивилних и војних жртава. Архивска грађа у Историјском архиву Краљево (Фондови Раднички покрет и НОБ и Скупштина среза Краљево) и у Међуопштинском историјском архиву Чачак (Фонд Окружни народни одбор) пружила је додатна сазнања и, до сада, непозната имена убијених житеља села. Материјалне изворе првог реда чине надгробни споменици на сеоским гробљима и од непроцењивог су значаја за целовитије и сликовитије сагледавање страдања сеоског становништва.

На надгробним споменицима се као узроци погибија наводе: „погибе од Немаца“, „погибе од Немаца у својој кући“, „погибе од есес казнене експедиције“, „погибе од окупатора“, „погибе у својој кући“ и „пред својом кућом“, „погибе од немачке гранате“, „од немачке бомбе“, „од немачке mine“, „од непријатељске авијације“, „жртве фашистичког терора“...

Овде почива Ранко Д.
Здравковић рођ. 1869 г. пог.
од Немаца 1941. год... (десно)

Миодраг Р. Здравковић рођ.
1910 год. стрељан у Краљеву
од Немаца где је и сахрањен
1941 год... (лево)
Опланићи

Сажети подаци убијених, урезани у камен и фотографије, откривају сву дубину породичних трагедија. У неким породицама је по неколико чланова страдало током рата, а десетине сирочића остало је без очева и мајки. Споменике су подизали родитељи који су надживели децу, браћа и сестре, удовице, удовци и др. Међу убијенима било је и оних који нису стигли да одрасту или да заснују своје породице. За ширу реконструкцију догађаја, као што су узроци казних експедиција, њихов ток и последице, коришћена је литература заснована на сећањима и сведочанствима.

Захваљујући истраживањима више историчара, дошло се до свеобухватније представе о страдањима српског сељаштва, углавном старије животне доби, као и деце и жена. Изложба је приређена из пијетета према невиним жртвама војника Вермахта нацистичке Немачке, као потреба и обавеза да се њихова обједињена имена сачувају и отргну од заборава.

Успостављање окупационе власти, почетак устанка и прве казнене мере

14

Уласком 60. моторизоване дивизије у Краљево 14. априла 1941. отпочела је окупација овог значајног војно-стратешког центра на споју западноморавског и ибарског комуникационог правца.¹³ Прву окупациону власт у Краљеву успоставиле су позадинске јединице поменуте дивизије. Крајем априла њих смењују трупе 294. пешадијске дивизије.¹⁴ Након организовања окупационе управе, априла 1941, обновљен је рад среског начелства среза жичког и општинских управа у граду Краљеву, као и у 30 сеоских општина.¹⁵ Припадници жандармерије позвани су да се врате на своју дужност, па је формирана жандармеријска чета у Краљеву. Након одласка оперативних јединица Трећег рајха на Исток, у циљу припрема за рат против СССР-а, крајем маја и почетком јуна, у Србију долазе посадне дивизије, попуњене људством средњих година, потчињене Вишој команди 65 за нарочиту употребу. У Краљеву је тада стациониран штаб 749. пешадијског пука, под командом мајора Ото Деша, у саставу 717. пешадијске дивизије, чије је седиште било у Нишу.¹⁶

¹³ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941; Uzroci i posledice poraza*, 2, Beograd, 1984, 449.

¹⁴ Небојша Ђокић, *Формирање окупационе управе у Србији и Краљеву 1941*, Краљево октобра 1941, Краљево, 2003, 48.

¹⁵ Коча Јончић, Рушење органа власти старе Југославије и развијање политичких облика организације НОП-а у западној Србији и краљевачком округу 1941. године, *Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године*, Београд, 1985, 671–672.

¹⁶ Н. Ђокић, *н.г.*, 50, 52.

Исидор Живковић

Павле Јакшић

Непосредно по завршетку Априлског рата, отпочело је организовање група које нису признавале капитулацију југословенске војске и окупацију државе. Најпре су оформљени тзв. четнички одреди под вођством војводе Косте Миловановића Пећанца, за чију је организацију на простору Краљева био задужен војвода Вуле Вукашиновић.¹⁷ Другу групу устаника чинили су официри, подофицири и војници, припадници равногорског покрета окупљени око пуковника Драгољуба Драже Михаиловића. На подручју Краљева и околине формиран су одреди равногорских четника: Котленички (командант Радојко Јовандарић), Витановачки (Исидор Живковић), Адрански (Бранко Здравковић) и Конаревски (Љубиша Анђелковић).¹⁸

Трећа устаничка формација, комунисти и скојевци који су избегли немачку рацију на Гочу, основали су партизанску чету 23/24. јуна 1941. У селима око Краљева организовали су територијалне чете: Чибуковачку, Прекоморавску, Крушевичку. Крајем августа од ових чета формиран је Краљевачки НОП одред „Јован Курсула“. Командант одреда био је професор Павле Јакшић, а политички комесар Миро Драгишић.¹⁹

Током јула и августа 1941. комунистичке оружане групе широм окупирани Србије изводиле су акције рушења саобраћајница, прекида телефонско-телеграфских веза, напада на жандармеријске станице, заузимања сеоских општина и паљења њихових архива. Убрзо су започели и са нападима на немачке снаге.²⁰

За то време у јичком срезу није било оружаных акција краљевачких партизана.²¹ Своју неактивност у поређењу са другим партизанским одредима правдали су бригом да окупатори не изврше одмазду над 17 похапшених комуниста, скојеваца и симпатизера Комунистичке партије Југославије у полицијском затвору у Краљеву, као и недостатком оружја и муниције.²² Проблем недостатка оружја решаван је прикупљањем од

¹⁷ Према сећању Јулијане Симић, супруге краљевачког учитеља Милоша Симића, Вуле Вукашиновић је крајем априла послао поруку њеном мужу: „Јавио је да је остао у Врби са неколико својих наоружаних комита и да се неће вратити док земља не буде ослобођена.“ Михаило Симић, *Краљево 1941 – Сведочења и сећања*, Београд, 1983, 99.

¹⁸ Група аутора, *Краљево 1941-1945: каталог изложбе*, Краљево, 2001, 8.

¹⁹ Дојчило Митровић, *Зайагна Србија 1941*, Београд, 1975, 76.

²⁰ Први напад на припаднике немачке војске изведен је код места Ражане, на Буковима 18. јула 1941. Бојан Б. Димитријевић, *Војска Негидеве Србије 1941-1945*, друго издање, Београд, 2016, 58.

²¹ Историјски архив Краљево (даље: ИАК), Збирка о радничком покрету и НОБ-у (даље: Збирка НОБ), Кутија 44, Перманентно подношење месечног извештаја о целокупном раду и свима опажањима код средских начелстава 24. јун 1941, 24. јул 1941. и 24. август 1941.

²² Коча Јончић, Партизански одред на Гочу и прва гочка чета „Мирко Луковић“ у развоју НОП-а у краљевачком округу 1941. године, *Народни устаник и борба за Краљево 1941. године*, 178-179.

Радичевић Мирко рођ.
3. VI. 1914 г. погинуо од
окупатора 11. VIII. 1941
г. – Врдила

симпатизера, извлачењем из војних магацина (у Јовцу 10. јула 1941), или одузимањем „од колебљивих елемената“.²³ Долазак Мирка Томића, инструктора Покрајинског комитета КПЈ за Србију, међу краљевачке партизане половином августа покренуо је почетак извођења диверзија и ступања у оружане обрачуне, првенствено са припадницима жандармерије. Судаћи по натписима на надгробним споменицима, страдања житеља села жичког среза отпочела су током августа.

У ноћи 21/22. августа запаљена су четири стога сена на војном сењаку у близини краљевачког аеродрома.²⁴ Исте вечери пресечени су телефонски водови из Краљево за Крушевац, Крагујевац, Чачак и Косовску Митровицу.²⁵ Партизанска група са Гоча напала је железничке мостове на Западној Морави (код Камидоре) и на Ибру. У ноћи 23/24. августа убили су два помоћна жандара, али уз губитак једног свог борца. Мост преко Мораве је спаљен, чиме је железничка веза Краљево–Крагујевац прекинута на три дана.²⁶ Убрзо је уследио одговор немачких окупационих власти из

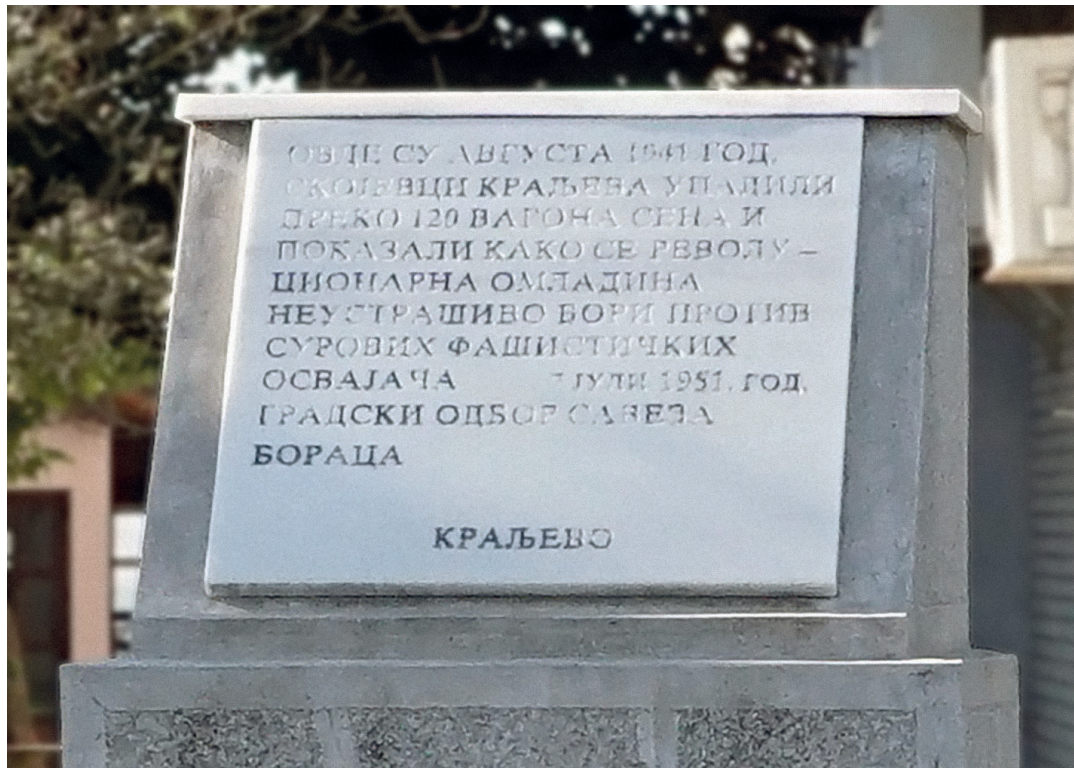
²³ Никола Јончић Коча, Краљево у устанку и револуцији, *Краљево и околина*, Београд, 1966, 370.

²⁴ Народни музеј Краљево (даље: НМКВ), Извештаји о раду Штаба 717. пешадијске дивизије – преписи из Архива Војно-историјског института (даље: Извештаји Штаба 717. п.д.), 40.

²⁵ НМКВ, Извештаји Штаба 717. п. д, 40.

²⁶ *Zbornik NOR*, том 1, knjiga 1, Београд, 1949, 91.

Спомен обележје посвећено скојевцима који су у августу 1941. запалили преко 120 вагона сена. Улица Доситејева, Краљево

Краљева на поменуте акције. У селу Врдилима 28. августа ухапшен је Драгомир Вилотијевић, један од организатора партизанских група из околине Краљева. Кућа у којој се скривао је спаљена, а породица домаћина Радомира Лекића је ухапшена.²⁷ Након што је стрељан у касарни поред железничке станице, његов леш је превезен на централни краљевачки трг и ту обешен заједно са лешом још једног човека, који није био укључен у устанак.²⁸ Лешеви њих двојице остављени су на вешалима и наредног дана, у петак, када је у Краљеву пијачни дан, како би застрашио сељаке који су тога дана долазили у Краљево.²⁹

²⁷ Силвија Крејаковић, *Идентификација жртвова стрељаних у Краљеву октобра 1941*, треће издање, Београд, 2021, 40.

²⁸ *Zbornik NOR*, 1-1, 658; Петар Милашиновић Бане, Прве оружане акције Друге (Чибуквачке) чете „Слободан Луковић“ Краљевачког НОП одреда „Јово Курсула“, *Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године*, 203.

²⁹ Коча Јончић, *Краљевачки октобар 1941*, Београд, 1971, 92-93.

Након успешно организованог бекства последње групе ухапшених чланова и симпатизера КПЈ, 28. августа, отпочиње појачана активност краљевачких партизана, преваходно усмерена на паљење општинских архива, које су током септембра уништене у свим селима жичког среза.³⁰ Под притиском партизанских група припадници жандармерије напуштају станице у Каменици, Матарушкој Бањи, Витановцу, Богутовцу, Лађевицима и Врдилима и повлаче се у Краљево.³¹ Суочене са све већим угрожавањем јавне безбедности у околини Краљева немачке војне власти су формирале потерне одреде који су, како је стајало у извештајима њихове команде, вршили акције „прочешљавања терена“. Потерни одреди 1. батаљона 749. пешадијског пука и 2. батаљона 737. пешадијског пука 8. септембра 1941. године, прошли су кроз Лађевице, Обрву и Цветке. Тада су стрељали шесторо људи, шесторо заробили и предали крајскомандантури, локалној немачкој команди у Краљеву, и запалили две куће. Ухапшени су чланови породица партизана из тога краја, међу којима су Вуковићи и Ђоковићи из Лађеваца.³² Потерни одред 1. батаљона 749. пешадијског пука дошао је 10. септембра у село Врбу. Стрељали су Добрицу Милановића и запалили његову кућу пошто су пронашли џак црног барута и пушку.³³

Од реакције немачке војске на делатност устаника нису били поштеђени ни представници локалних власти српске Владе генерала Милана Недића, што илуструје случај из Жиче. Устаници су 16. септембра 1941. у Жичи спалили општинску архиву, а потом отишли у стан председника општине Милана Гвозденовића, коме су одузели 13000 динара сакупљених за рачун немачке команде и 1000 динара његовог новца. Када је Гвозденовић ујутру пријавио овај случај, немачке власти у Краљеву су га ухапсиле, а око 14 часова потерни одред 1. батаљона 749. пука са четири тенка и потерни одред 2. батаљона 737. пука стигли су у Жичу, пуцали из топова на манастирску кафану и кућу председника општине Гвозденовића, убивши неколико свиња и телади. Из кафане су однели вино и ракију, а из председничког стана намештај. Ову казнену акцију Немци су правдали намерним кашњењем извештаја о препаду устаника, чиме им је наводно омогућено да се повуку пре потере.³⁴

Добрица Милановић (1909-1941),
Заклопача

³⁰ *Зборник НОР*, том 1, књига 21, Београд, 1965, 81, 82, 85, 90, 97, 98, 101, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 115, 117, 118.

³¹ Коча Јончић, Рушење органа власти старе Југославије и развијање политичких облика организације НОП-а у западној Србији и краљевачком округу 1941. године, *Народни устаник и борбе за Краљево 1941. године*, 676.

³² *Zbornik NOR*, 1-1, 659, 662; ИАК, Збирка НОБ, кутија 20, Биографија Милоја Вуковића

³³ *Zbornik NOR*, 1-1, 662.

³⁴ ИАК, Збирка НОБ, Кутија 41, Извештај Команде жандармерије Министру унутрашњих послова 21. септембар 1941; *Zbornik NOR*, 1-1, 663.

Вешање на
градском тргу,
28. август 1941,
Краљево

Ангажовање локалног становништва на принудни рад за исправку разрушених путева

Поменути испади немачке војске из Краљева у околним селима имали су карактер селективних казнених мера, усмерених против конкретних појединаца. Међутим, ширењем устанка, интенивацијом акција и проширењем простора захваћености, немачке трупе ће прећи на мере одмазде према целокупном становништву одређеног места. Нарочито сурово су реаговали у случајевима угрожавања саобраћајница. У наредби Адолфа Хитлера за угушење устанка на Балкану, упућеној 16. септембра 1941. године фелдмаршалу Вилхелму Листу, заповеднику оружане силе на Југоистоку, акценат је стављен на осигурање саобраћајних линија и објеката важних за немачку ратну привреду.³⁵ Заштита саобраћајних комуникација била је предуслов функционисања ратне привреде и снабдевања оружаних снага ангажованих у северној Африци и на Источном фронту.³⁶ Краљево је представљало важну тачку на саобраћајној мапи Србије јер су се у њему укрштале железнички правци од Београда ка Скопљу, као и од Сталаћа ка Сарајеву, а такође и два државна пута – од Крагујевца ка Косовској Митровици и даље до Јадранског мора и од Појата према Чачку и Ужицу и даље ка Словенији.³⁷

³⁵ *Zbornik NOR*, 1-1, 427.

³⁶ Драган Алексић, *Привреда Србије у Друтом свешком рају*, Београд, 2002, 205-206.

³⁷ Владан Виријевић, Краљево у предвечерје Другог светског рата, *Окруили смо Краљево октобра 1941*, 14.

Док су краљевачки устаници пресецали ове комуникације, немачке трупе су их обнављале, примењујући силу над локалним становништвом, као вид казне и опомене због подршке устаничким покретима.

Након рушења железничког моста на прузи Краљево–Чачак у Самаи-лима 15/16. септембра и друмског моста код Мрсаћа 16/17. септембра, уследила је казнена експедиција 6. и 7. чете 2. батаљона 737. пешадијског пука која је у рејону ова два села спалила око 50 кућа и убила једног човека.³⁸ Оваква реакција немачке војске изазвана је тиме што се у близини порушених мостова налазило муницијско складиште у Мрсаћу, које су чувале немачке јединице.³⁹ Репресије није било поштеђено ни железничко особље – Немци су 28. септембра 1941. стрељали шефа железничке станице Врба због наводног одавања војног транспорта.⁴⁰ Сава Гвозденовић, учитељ у Сирчи, секретар НОО за Сирчу и Опланиће, 1945. је истраживао злочине немачке војске над становништвом ова два села. По његовим сазнањима, Марка Недељковића, рођеног у Губеревцу, пре рата настањеног у Сирчи, 14. септембра 1941. убили су немачки војници у Витановцу, из непознатих разлога.⁴¹

Злочини немачких казнених експедиција од септембра до почетка децембра 1941.

Побуна против окупационе власти од септембра 1941. прераста у устанак у који се укључио део српског сељаштва.⁴² Заједничким деловањем равногорског и партизанског покрета отпора кроз организоване нападе на градове, немачке посадне јединице нашле су се у тешкој, а њихове трупе у Западној Србији чак и у критичној ситуацији.⁴³ Привремени излаз из те ситуације, немачка команда у Србији нашла је у напуштању појединих, теже одбрањивих градова, као што су Ужице, Пожега и Чачак. Јединице које су се повукле из поменутих градова привремено су се стационирале у Краљеву. У току октобра пребачене су за Крагујевац, осим 1. батаљона

³⁸ *Zbornik NOR*, 1-1, 660, 663; *Зборник НОР*, 1-21, 104.

³⁹ Петар Милашиновић Бане, Трећа прекоморавска чета Краљевачког НОП одреда „Јово Курсула“, *Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године*, 225.

⁴⁰ *Zbornik NOR*, 1-1, 664.

⁴¹ НМКВ, База података, бр. 2785 (Сава Гвозденовић, Сирча, учитељ: лична архива о жртвама рата /Сирча, Опланићи, Поповићи, Трговиште)

⁴² Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, Beograd, 1992, 230.

⁴³ Venceslav Glišić, *Užička republika*, Beograd, 1986, 101.

Драган Пајић
(1919-1941),
Врдила

749. пешадијског пука, који ће учествовати у борбама око Краљева.⁴⁴ Немачки гарнизон у Краљеву је знатно појачан, и бројио је приближно 2200 људи.⁴⁵ Немци су у Краљеву 6. октобра 1941. имали штаб и комплетан 1. батаљон 749. пука, штаб и 5, 6. и 7. чету 2. батаљона 737. пука, делове 717. извиђачког батаљона, батерију 670. артиљеријског дивизиона, 6. тенковски вод, 4. чету 592. ландесшицен-батаљона као и остале помоћне јединице и установе.⁴⁶

У склопу ширења територије под контролом устаника заузети су градови и варошице у близини Краљева чиме су се створили услови за затварање обруча око овог града. У ноћи између 28/29. септембра 1941. Прва гочка чета краљевачког партизанског одреда „Јован Курсула“ заузела је Ушће, варошицу 45 km јужно од Краљева.⁴⁷ Повлачењем Немаца из Рашке, 2. октобра, цела Ибарска долина, од Косовске Митровице до прилаза

⁴⁴ V. Glišić, *n.d.*, 108.

⁴⁵ Valter Manošek, *Holokaust u Srbiji – Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942*, Beograd, 2007, 157.

⁴⁶ Н.Ђокић, *n.g.*, 61.

⁴⁷ Коча Јончић, Партизански одред на Гочу и прва гочка чета „Мирко Луковић“ у развоју НОП-а у краљевачком округу 1941. године, *Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године*, 194-195.

Драгослав Салевић, живе 24 г. а погину 1-Х-1941 г. од Немаца. Спомен под. отац Стаменко мајка Даринка и ћер Гордана. И браћа – Врдила

Краљеву, нашла се у рукама устаника.⁴⁸ Партизани 1. октобра улазе у Врњачку Бању, коју су Немци напустили током друге половине септембра.⁴⁹ Немачки гарнизон у Краљеву тиме је био одсечен од гарнизона у Крушевцу. Ослобођење Чачка 1. октобра 1941. покренуло је потоња дешавања око Краљева, испуњена страдањима.⁵⁰

Почетком октобра у Чачку је формиран Оперативни штаб за руковођење борбама на Краљеву, чији су чланови били мајор Радослав Ђурић и капетан Јован Дероко, испред равногорског покрета, а Момчило Моле Радосављевић и Ратко Митровић, испред партизана.⁵¹ Оперативни штаб је 5. октобра донео одлуку о упућивању чачанских партизанских и четничких јединица ка Краљеву.⁵² Ове јединице заузеле су своје положаје у току 8. и 9. октобра 1941.⁵³ У међувремену, краљевачки партизански одред и четнички одреди спустили су се у села у непосредној близини града. У околину Краљева стигао је и Расински четнички одред капетана Драгутина Кесеровића.⁵⁴ Убрзо се немачки гарнизон у Краљеву нашао под опсадом удружених четника и партизана.

Да би олакшале свој положај, немачке снаге у опседнутом Краљеву примењивале су следећу тактику: 1) гађање артиљеријском ватром по линијама устаника; 2) брзи и оштри испади на устаничке положаје; 3) уништавање и спаљивање околних села и 4) узимање талаца за стрељање.⁵⁵ Последња мера била је усмерена према градском и сеоском становништву, док су применом остале три били погођени искључиво мештани села. Том најбруталнијем удару окупационих снага изложени су становници села у самој близини града (Грдица, Адрани, Јарчујак, Чибуковац, Рибница), села у близини војних објеката (Јовац, Мрсаћ, Ковачи, Жича), села на путним правцима виталним за немачку војну силу (Шумарице, Витановац, Милавчићи, Печеног – ка Крагујевцу; Кованлук, Ратина, Врба – ка Крушевцу) и села где су били устанички положаји (Сирча, Дракчићи). У рацијама војника Вермахта у новембру и почетком децембра страдало је неколико мештана Матаруга, Матарушке Бање, Цветака и Лађеваца.

⁴⁸ Деса Пешић, *Сјуденички срез у НОР и револуцији 1941-1944*, Београд, 1977, 73.

⁴⁹ Добривоје Секуловић Малиша, *Врњачка Бања са околином у НОБ и револуцији 1941-1945*, Београд, 1977, 128-129.

⁵⁰ У Чачак су прво ушли припадници Јеличког четничког одреда, који ће се истаћи у борбама око Краљева – Горан Давидовић, Милош Тимотијевић, *Заштампена прошлост – Историја равнојораца чачанског краја, I*, Чачак – Горњи Милановац – Краљево, 2002, 201-202.

⁵¹ Група аутора, *Чачански крај у НОБ 1941-1944 – Хронологија догађаја*, Чачак, 1968, 110.

⁵² Горан Давидовић, Чачани на опсади Краљева 1941. године – Хронологија догађаја, *Окрућли сито Краљево октобра 1941*, 115.

⁵³ Сергије М. Живановић, *Трећи српски устанак*, Крагујевац, 2000, 287-288; *Чачански крај у НОБ – Хронологија догађаја*, 117-118.

⁵⁴ С. Живановић, *н.г.*, 286.

⁵⁵ Бојан Б. Димитријевић, *Војска Негућеве Србије 1941-1945*, 128.

Милорад М. Милорадовић (1926-1941), Конарево

Љубивоје Гавриловић
(1919-1941),
Дракчићи
„Ратни вихор беше узрок
његове преране смрти“

Казнене експедиције нису штеделе цивилно становништво пошто је оно, по мишљењу немачких власти, одржавало везу са устаницима и старало се о њиховом снабдевању, па је морало „искусити казну“.⁵⁶ Ни имовина сеоског становништва није била поштеђена: куће и помоћни објекти су спаљивани, а покућство и стока пљачкани. Пљачка стоке је била и један од начина прибављања хране за немачке трупе у опседнутом граду. Током опсаде Краљева, Немци су уз подршку артиљерије и оклопних кола потискивали устаничке јединице по неколико километара. Палили су и пљачкали готово све пред собом. Предвече би се повлачили у град. „Злокобни пламени језици светлцули су по читаву ноћ пружајући стравичну слику по брдима око Краљева.“ У борбама су употребљавали и авијацију, ескадрилу штука повучених са Источног фронта.⁵⁷

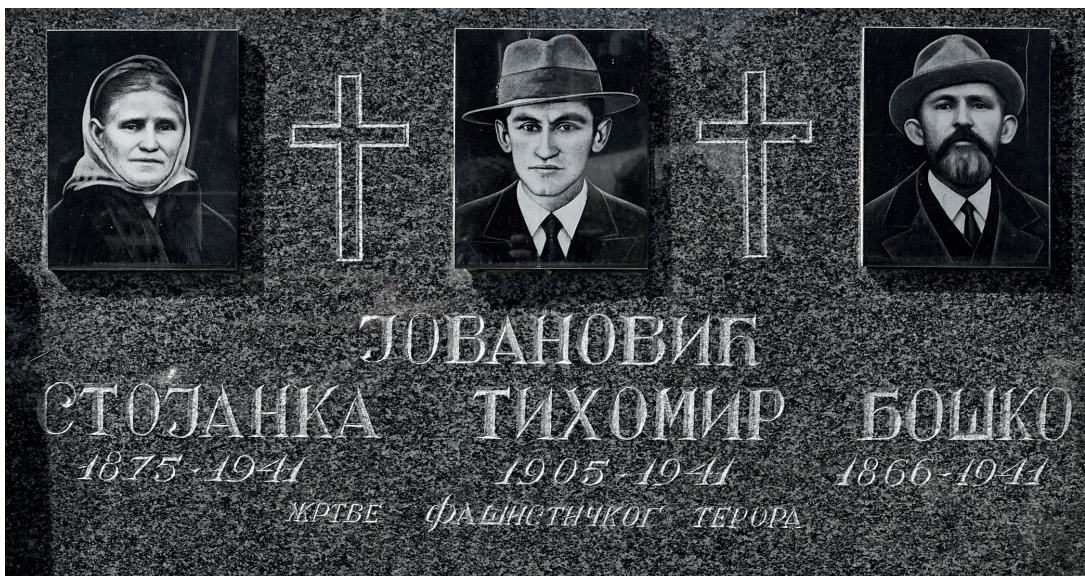
Међу жртвама немачке авијације били су дечак Милорад Милорадовић, од непуних 16 година и Борика Томић, стара 60 година, из Конарева.

Устаници су 3. октобра 1941. године извршили напад на немачки Ваздухопловно-технички штаб 10, који је вршио евакуацију авионских бомби из војног магацина у Јовцу.⁵⁸ Као одговор за напад, немачка команда града Краљева послала је у Јовац тенкове који су запалили шест кућа у

⁵⁶ *Zbornik NOR*, 1-1, 447.

⁵⁷ Група аутора, *Краљево и околина*, Београд, 1966, 393-394.

⁵⁸ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 156; С. Живановић, *н.г.*, 286.

Јовановић Стојанка
(1875-1941)

Јовановић Тихомир
(1875-1941)

Јовановић Бошко
(1866-1941)

Жртве фашистичког
терора, Витановац

насељу Шалинићи. Испалили су и неколико рафала према шуми.⁵⁹ Један метак погодио је петогодишњу Милену Банковић из Рибнице. Тешко рањену девојчицу, са прострелном раном на грудном кошу, донели су у Брезну где је лекарску интервенцију над њом извршио Гојко Николиш, шеф санитета краљевачког партизанског одреда. Према његовим сећањима: „Услед отвореног пнеумоторакса дијете је тешко дисало, али није плакало, гледало је непомично у мене. Затворио сам обје ране дебљим слојевима газе и леукопластом – то је све што сам могао учинити. Идућих дана се развио емпијем (гнојење у плућној марамици) и дијете је, како су ми послјије рата рекли, умрло послјије 3 недјеље.“⁶⁰

Угрожавање саобраћајнице Краљево–Крушевац и оштећење друмског моста на реци Рибници 4. октобра 1941, изазвало је ангажовање 1. батаљона 749. пука на поменутом правцу. Најпре је 5. октобра 1941. у селима Кованлуку и Ратини ухапшено, по немачком извештају, „14 сумњивих Срба“ који су предати у „концентрациони логор“ (халу Фабрике вагона).⁶¹ Косту Дугалића, општинског деловођу, убили су 5. октобра 1941. код Камиџорског моста, у Витановцу, а три дана касније и Милорада Јовано-

⁵⁹ НМКВ, Васко Радуловић, *Рибничка хроника*, 2, рад у рукопису

⁶⁰ Гојко Николиш, Санитет у Краљевачком НОП одреду „Јован Курсула“, *Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године*, 295.

⁶¹ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д. 157,158; НМКВ, В. Радуловић, н.д, 67-69. Ухапшени су стрељани у кругу Фабрике вагона у оквиру масовног стрељања цивила у Краљеву од 15. до 20. октобра 1941.

Витомир Николајевић, четврти слева

Витомир Николајевић, седи

Витомир Николајевић, први здесна

Витомир Николајевић,
1878-1941.

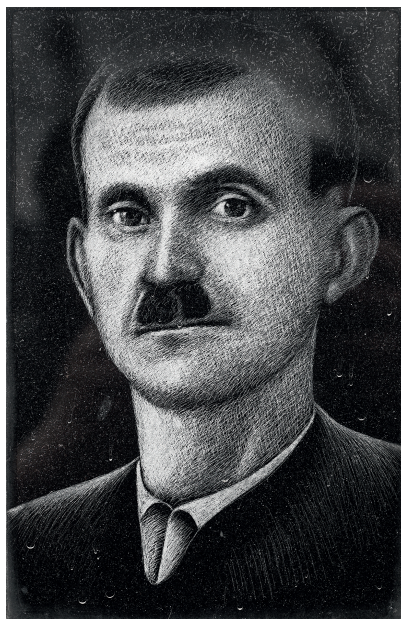
вића, земљорадника из Печенога. Код Камиџорског моста убијен је и Бошко Јовановић, трговац, а страдали су и његова супруга Стојанка и син Тихомир.⁶²

Иста јединица је 6. октобра 1941. „прокрстарила“ кроз села Рибницу, Ратину и Врбу, остављајући мртве житеље села за собом. Мада је већина становника Рибнице побегла из села у најближе планинске крајеве, старије и тешко покретне особе су углавном остале код својих кућа. Немци нису имали милости према овом неборачком становништву. Витомир Николајевић, угледни домаћин из Рибнице, није хтео у збег 1941. уз образложење да „неће Солунац да бежи пред Швабама“.⁶³ Војници Вермахта су га затекли на кућном прагу и убили. Убијали су и све остале који су остали у својим кућама – Риста Перишића старог 80 година, Владимира Николића старог 67 година, а Чедомира Миновића су бацили у запаљену кућу у којој је изгорео.⁶⁴

У селима Ратини и Врби спалили су неколико кућа, као и зграду основне школе у Врби са свим књигама и намештајем.⁶⁵

Живота Миладиновић
(1896-1941), Ратина
(лево)

Добросав Радуновић
(1899-1941), Ратина
(десно)

⁶² НМКВ, База података, бр. 2359, бр. 2211, бр. 4038, Гробље у Витановцу: надгробне плоче.

⁶³ Наративни извор, Мирјана Николајевић из Београда, 19. октобар 2019.

⁶⁴ НМКВ, В. Радуловић, н.д, 73; Подаци о старости жртава су преузети са надгробних споменика на гробљу у Рибници.

⁶⁵ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 159; С. Живановић, *н.д*, 286-287; Ковиљка Летић, *Основне школе у чачанском округу 1918-1945*, Београд, 2014, 96.

Обрен Николић
(1881-1941)
Чибуковац

Олга Николић
(1913-1941)
Чибуковац

Борбе између устаника и Немаца које су вођене на саобраћајном правцу Краљево–Рашка донеле су нова страдања цивила. Јединице 7. чете 2. батљона 737. пешадијског пука спојиле су се са немачком стражом која се евакуисала из складишта муниције Лопатница, код тунела „Лакат“ у Ибарској клисури. Пошто им је Друга чибуковачка чета Краљевачког НОП одреда затворила излаз из тунела ка Краљеву, Немци су прешли Ибар крећући се низводно, десном обалом реке, све до рејона села Чибуковца где су прешли на леву обалу. У воденици на Ибру убили су воденичара Милију Борисављевића, док се један дечак спасао скривањем иза врата. Убили су Обрена Николића заједно са снахом Олгом и једном рођаком која је код њих заноћила.⁶⁶

⁶⁶ *Zbornik NOR*, 1-1, 668; Петар Милашиновић Бане, Прве оружане акције Друге (Чибуковачке) чете „Слободан Луковић“ Краљевачког НОП одреда „Јово Курсула“, *Народни устаник и борбе за Краљево 1941. године*, 207-209.

Росанда Васиљевић (1904-1941), Сирча

До почетка децембра на подручју села Конарева, Чибуковца и Прогорелице убијено је 26 цивила, од којих пет жена.

По броју жртава свакако најбруталнија била је казнена експедиција 2. батљона 737. пешадијског пука и 592. ландесшицен батаљона на села Сирча, Печеног и Витановац, 7-9. октобра. Повод за акцију Немци су нашли у прекиду железнице и друма Краљево–Крагујевац, који су изазвали партизани Прекоморавске чете и Витановачки четнички одред Исидора Живковића. Они су у ноћи између 6. и 7. октобра напали немачку стражу на мосту Камиџора са циљем да запале мост. Стражи на мосту стигла је тенковска јединица из Краљева као појачање, па устанички напад није успео.⁶⁷ Одговор Немаца уследио је већ 7. октобра 1941. Њихове јединице прелазе Западну Мораву и заобилазе устанички положај у селу Шумарицама, прошавши кроз село Сирчу. У овом селу извршили су низ монструозних злочина над цивилима, затирући читаве породице. Јеленку Аксентијевић, њену снаху Станку са тог јутра рођеном бебом, Љубицу Миљковић из Витановца и њеног четрнаестогодишњег сина Славољуба затворили су у кућу коју су запалили, па су жртве живе изгореле у кући. На исти начин настрадали су Матија Ђировић, његова жена Росанда и снаха Даница.⁶⁸ Милан и Лепосава Миливојевић убијени су заједно са својим петнаестогодишњим сином Милутином. Милан је од последица рањавања неколико дана касније преминуо у краљевачкој болници.⁶⁹

Након зверстава почињених у Сирчи, немачке трупе су се преко гребена Борча пребациле у село Печеног. Ту су у Тупаљској и Дебељачкој мали извршили масакр над цивилима, упоредо палећи њихова имања. Том приликом највише је пострадала фамилија Мијаиловић: убијена је Велика Мијаиловић са синовима Светозаром и Александром и деверима Аксентијем и Радисавом. Шеснаестогодишњи Адам Мијаиловић, син Јоса и Дивне Мијаиловић, стрељан је нешто раније, у септембру 1941.⁷⁰ Радована Грабовца убили су 3. октобра. Немци су са собом повели 17 мештана Печенога које су затворили у магацин железничке станице у Витановцу, где су се претходно били улогорили. У зору, 8. октобра стрељали су заробљене Печеножане, а потом су започели рацију у Витановцу. Радоје и

⁶⁷ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 159; Раде Јоветић, *Живојни њиш Исидора Живковића*, Краљево, 2007, 129.

⁶⁸ ИАК, Збирка НОБ, Кутија 26, Пријава мештана Сирче Среском повереништву земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, 12. мај 1945; ИАК, Скупштина среза Краљево, кутија 692, Списак породица чији су чланови настрадали, погинули у борби у Н.О.В. и П.О.Ј. и чији су чланови стрељани од стране окупатора или заклани од стране четника. Бошко Д. Милановић, *Основна школа у Сирчи: једно сџолеће 1893-1993*, Београд, 2008, 98.

⁶⁹ Гробље у Сирчи: надгробне плоче.

⁷⁰ Владан Ж. Петровић, *Печеној ђружански у ѝросџору и времену*, Краљево, 2017, 284-285, 390.

Горња надгробна плоча:

Милосав Мићо
Аксентијевић рођ. 1911
умро 26-V-1943 г. у
концентрационом логору
Матхаузен
Јеленка Аксентијевић
рођ. 1889 г. погине од
фашистичког терора 12-
X-1941
Станка Аксентијевић рођ
1922 г. погинула 1941 г.
Спомен подижу Драго и
Милутин

Доња надгробна плоча:

Маринковић Љубица
Миљковић рођ. 1906
са сином Славољубом
убивена и спаљена истог
дана на истом месту,
Сирча

Миодраг Стефановић
(1908-1941), Сирча

Живојин Чубрић
(1916-1941), Сирча

Радисав Дебељак убијени су 8. октобра, истог дана када и Миодраг, још један члан породице Грабовац. Њихови споменици, као и споменици Милосављевића и стотине других расутих по селима и градовима, постојано сведоче да у XX веку готово да није било српске породице у којој није страдао по један или неколико чланова породице, у свакој генерацији, у оба светска рата.

Седамнаестогодишњи Милутин Луковић стрељан је као најмлађи у групи мештана из Печенога (из засеока Тупаљска мала) и Витановца 8. октобра 1941.⁷¹ Исидор Живковић, командант Витановачког четничког одреда у својим сећањима описује дешавања у родном селу тог октобарског дана: „Већина људи се на време склонила, схвативши озбиљност ситуације, али су појединци ипак остали код својих кућа. Немци су све њих хватали, па чак и путнике који су заноћили по кафанама. Тако су Немци у Витановцу похватили двадесетак људи и повели их са собом у Краљево.

⁷¹ НМКВ, Електронска база података бр. 2620.

Матија Ћировић рођен 1874.г. а погибе 5-Х.1941 г. од фашистичког терора
Спом. спод. син Адам и остала родбина

Даница Ћировић живе 59 г. а погибе 6-Х.1941 г. од фашистичког терора
Спом. спод. син Милорад и остала родбина

Росанда Ћировић која поживе 37 г. а погибе 6-Х.1941 г. од фашистичког терора
Спом. спод. муж Адам Ћировић – Сирча

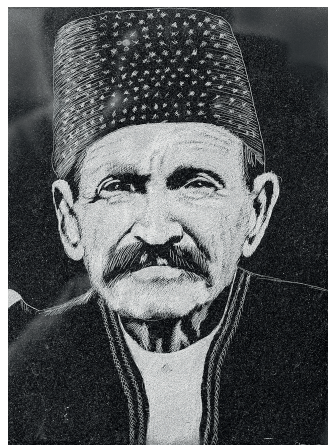
Овде почива Радоица Р. Стефановић из Сирче, рођен 29 VII 1871 год.
Солунац који живе 71 год. а стрељан од окупатора 7. X 1941 г. – Сирча

Станковић Милан (1890-1941), Опланићи

Адам син Дивне и Јоса Мијаиловића живе 16 г стрелан -7-IX-1941 г
Sp под родитељи и браћа
– Печеног

Акентије Мијаиловић
(1868-1941) – Печеног

Светозар
Мијаиловић ж. 55
год. пог. 7 X 1941;
Александар ж. 53
год. пог. 7 X 1941;
Милека ж. 27 год.
пог. 7 X 1915;
мати им Велика ж.
95 г. погибе 1941...
– Печеног

Радоје Дебељак рођ. 1869 стрелан од Немаца 8-X-1941 г.

Радисав Дебељак рођ. 1871 г. стрелан од Немаца 8-X-1941 г.

Драгутин Дебељак рођ. 1927 г. погибе на Дрини против окупатора 28-I-1945

г. Драга Дебељак рођ. 1871 6-I-1947 г

Спомен подижу својима Станоје и Душан – Печеног

Милутин Луковић
(1924-1941), Печеног

Миодраг Грабовац (1915-1941),
Печеног

Овде почивају Живадин Милосављевић рођ. 15-1
-1893 г стрелан од стране непријатеља 8. X-1941
год. и син му Милан рођ. 8. VI 1919 год. а погибе у
борби за ослобођење 14. II-1945. год.

Спомен им подиже супруга и свом јединцу
неутешна мајка Јованка 1949 г – Печеног

Радован Грабовац
(1917-1941), Печеног

Новица Дамљановић
(1887-1941), Печеног

Наста Ивановић (1869-1941), Печеног

Крстивоје Милошевић
– Витановац

При повратку у Краљево Немци су палили куће и сточну храну. У Шумарицама су, код порушеног моста, спалили куће Илића, Ђуковића, Томовића... За то време је онај немачки одред, који је логоровао у Витановцу, и даље палио куће, штале и сточну храну. Одједном су се зачули рафали из машингевера, па је дат знак трубом. Престало је паљење и пљачка и сви Немци су се прикупили на друму код Станића штале. Носили су пилиће, прасад и другу храну скупљену у пљачки. Са собом су водили нешто цивила, похватаних у Печеногу и Витановцу. Остали су стрељани под обалом, до саме Мораве, баш онда када смо чули рафале машингевера. Лешеви неколицине њих су остали у води, а друге је однела Морава... Спалене су куће Јелића, Ђуковића и Пановића, и моја штала са вагоном јелове грађе, која је била смештена на тавану. Изгорело ми је и девет великих сена. Изгубљени људски животи су били цена тог нашег првог устанка.⁷² У извештају о раду Штаба 717. пешадијске дивизије новоди се да је 2. батаљон стрељао у акцији *Витановац* „70 сумњивих комуниста“ и спалио већи број кућа.⁷³ Такође, у овој акцији су 33 жене са 23 детета предати на саслушање команди у Краљеву.⁷⁴

⁷² Р. Јоветић, *н.г.*, 131-132.

⁷³ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 161.

⁷⁴ *Zbornik NOR*, 1-1, 669.

Милисав Стевановић
(1881-1941),
Витановац

Драгољуб Стевановић
(1870-1941),
Витановац

Милостива Миловановић
(1921-1941), Витановац

Илија Колаковић
(1875-1941), кафеџија,
Витановац

Божидар Васовић (1901-1941),
Витановац

Тихомир Вукомановић
(1906-1941), Витановац

Међу убијенима у Милавчићима 7. октобра било је и жртва пореклом из других места – Петар Илић (23 године), избеглица из Вучитрна, који је радио као сезонски радник, и Радомир Лазаревић, земљорадник из Сирче (18 година).

Складиште муниције у селу Мрсаћ, на путу Краљево–Чачак, било је највеће складиште артиљеријске и пушчане муниције у околини Краљева. Зато су га Немци чували све до 8. октобра 1941. када су га дигли у ваздух,

пред наиласком чачанских четника и партизана.⁷⁵ Од јаке експлозије откривене су оближње куће, а густ дим је затворио небо.⁷⁶ Пошто је немачка стража, која се повлачила из Мрсаћа, наишла на порушени мост на Мусиној реци, у помоћ су јој кренуле немачке јединице из Краљева. Оне су у свом кретању ка Мусиној реци запалиле железничку колонију у селу Јарчујку.⁷⁷ После спајања две немачке групе дошло је до њиховог заједничког повлачења према Краљеву.⁷⁸

Деветог октобра 1941. године Немци су покушали да дођу до складишта бомби у Матаругама не би ли га дигли у ваздух и спречили да га заузму устаници. Међутим, код Манастира Жича, наишли су на јак отпор драгачевских четника предвођених Милутином Јанковићем. Били су приморани да се повуку за Краљево. Сутрадан је шест немачких бомбардера из обрушавања бомбардовало Манастир Жичу, наневши тешка оштећења задужбини Стефана Првовенчаног из 13. века.⁷⁹

У зору, 11. октобра, уследио је поход јаке немачке колоне из Краљева састављене од: 1. батљона 749. пука, 2. батаљона 737. пука, 670. артиљеријског дивизиона, 592. ландесшицен батаљона и одељења минера Ваздухопловно-техничког штаба. Немоћни да зауставе немачке трупе, устаници се повлаче ка планини Столовима. Немци су тада прошли кроз села, Коваче и Жичу, и дошли до складишта у Матаругама које су уништили експлозивом.⁸⁰ Поново је пролазак немачке војске кроз села донео страховита страдања. Већина мештана села Ковача налазила се у збегу, у планини, али било је и оних који су остали. Једна од њих била је Стана Миловић, мајка петоро деце од којих је најстарија Мирослава имала 13 година, а најмлађи Драган 13 месеци. Становали су, као избеглице, код Љуба Поповића, земљорадника из Ковача. Станин муж, Видак, радник Фабрике авиона, био је ухапшен заједно са својим колегама 4. октобра. Када су Немци ушли у домаћинство Поповића, затекли су у кући Стану и децу и наредили им да изађу у двориште. Мирослава је држала млађег брата Душка, када је један немачки војник истргао дечака из сестриног загрљаја и бацио га на земљу. Стана је са бебом Драганом у наручју кренула да заштити Душка. Тада су Немци запуцали из аутомата. Када су се Немци повукли, а устаници и неки мештани вратили у Коваче, затекли су у дво-

Исакије Антонијевић (1916-1941),
Мрсаћ

⁷⁵ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 161.

⁷⁶ Горан Давидовић, Милош Тимотијевић, *Освећљавање истине – документи за историју и војну историју Чачка 1938-1941*, Чачак – Краљево, 2006, 473.

⁷⁷ *Zbornik NOR*, 1-1, 669; Михаило Симић, *н.г.*, 233.

⁷⁸ Петар Милашиновић Бане, Прве оружане акције Друге (Чибуковачке) чете „Слободан Луковић“ Краљевачког НОП одреда „Јово Курсула“, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. године*, 212, 213; С. Живановић, *н.г.*, 288.

⁷⁹ НМКВ, Штаб 717. п. д, 162.

⁸⁰ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 163-164; *Zbornik NOR*, 1-1, 670; С. Живановић, *н.г.*, 290.

Манастир Жича
после бомбардовања
10. октобра 1941.

Владислав Жарковић
(1888-1941), Жича

ришту Поповића стравичан приказ: тела мртве Стане и њене деце Мирославе, Душка и Дарка. Осмогодишња кћи Нада, рањена у ногу, након повлачења Немаца узела је најмлађег брата Драгана, који је такође био рањен – откинута су му три прста на руци, и са њим се сакрила међу кукурузе. Стана и деца су сахрањени иза куће Љуба Поповића.⁸¹ Видак Миловић био је стрељан са осталим таоцима у кругу Фабрике вагона.⁸²

Немачка команда је одлучила да олакша положај блокираним јединицама у Краљеву слањем појачања из Крушевца. Тако је формирана Борбена група „Вилдермут“, названа по команданту 737. пешадијског пука, коју су чинили: 1. и 4. чета 1. батаљона 737. пука, 2. чета 2. батаљона 749. пука, 8. чета 2. батаљона 737. пука, 717. инжењеријска чета, 3. батерија 670. артиљеријског дивизиона, један вод брдских топова 4. батерије 670. артиљеријског дивизиона.⁸³ Борбена група „Вилдермут“ кренула је из Крушевца и 12. октобра заузела Трстеник. Након пораза партизана на Попинској реци, 13. октобра ушла је у Врњачку Бању, а 14. октобра је успоставила везу са Краљевом.⁸⁴ Од јединица из Краљева формирана је Борбена група „Деш“ названа по команданту 749. пука, мајору Ото Дешу. Ове две борбене групе током наредних дана из Краљева су вршиле упаде у околна села, остављајући иза себе људске жртве и згаришта. Већ 17. октобра „Борбена група мајора Вилдермута“ прочешљавала је терен Ковача,

Радомир Пауновић ж. 79 г
(†)1941... Жича

⁸¹ НМКВ, В. Радловић, *н.д.*, 79-85; Група аутора, *Жене Србије у НОБ*, Београд, 1975, 396.

⁸² Силвија Крејаковић, *Идентичности жртва стрељаних у Краљеву октобра 1941*, друго издање, Београд, 2020, 197.

⁸³ Н. Ђокић, *н.д.*, 62.

⁸⁴ Драгомир Митровић, Мере Немаца за разбијање устаничке опсаде Краљева 1941. године са правца Крушевца, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. године*, 635.

Овде поч. Антоније Пауновић
пож. 78 г. а погибе од
окупатора 1941 г
Спомен подиже жена Јулка са
снаом Русом и син Милорад

син борац Стојан Пауновић
који ж. 33 г. а погибе у
борби против непријатеља 1943
г. спомен подиже жена са
синовима – Жича

Светомир Маричић
(1887-1941), Жича

Трешњара и Жиче.⁸⁵ Становници ових села су одраније били у збегу, осим старијих људи којима је одлазак у планину представљао тежак физички напор. Они су постали нове жртве немилосрдних припадника Вермахта. Светомир Маричић из Жиче, ратник из Првог светског рата, седео је на кућном прагу када су наишли Немци, који су бацили на њега ручну бомбу. Експлозија му је откинула главу и руку.

Стари Антоније Пауновић се пред наиласком немачке војске сакрио у купу шаше (кукурузовине) на Гвозденовића њиви. Немачки тенкиста који је приметио померање под шашом, навео је тенк на њу прегазивши несрећног старца.⁸⁶

Борбена група „Деш“ није заостајала у спровођењу „акције чишћења“. Након прекида стрељања цивила у Краљеву 20. октобра, већ наредног дана Борбена група „Деш“ пролази кроз села Јарчујак, Адране и Грдицу палећи куће и друге објекте.⁸⁷ Поново су жртве били старији људи који су остајали код својих кућа: Јован Тешић (76 година), Јован Бранковић (77 године), Лука Филиповић (68 година), Живко Богдановић (63 године) и други.

Последњи испад из опседнутог Краљева извршили су здружени одреди „Вилдермут“ и „Деш“, заједно са 670. артиљеријским дивизионом и 717. пионирском четом, 30. октобра у селима Сирча и Опланићи.

Циљ акције био је ликвидирање дејства четничке артиљерије која је била стационирана у брдима изнад ова два села. Судећи по извештају, немачке јединице имале су успех пошто су заробиле два артиљеријска

⁸⁵ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 172.

⁸⁶ НМКВ, В. Радуловић, *н.г.*, 103.

⁸⁷ Zbornik NOR, 12-1, Beograd 1973, 536-537; Г. Давидовић, М. Тимотијевић, *Освећљавање истине*, 458.

Лука Филиповић
(1873-1941), Адрани

Вемија Трифуновић сагоре у кући од
непријатеља 30-Х-1941 г. Пож. 95 г.
Спомен подижу сна Ђука унуци и син
Милисав – Опланићи

Тихомир Т. Грујовић
(1898-1941), Сирча

Милева Миленковић (1881-1941),
Опланићи

Јовица Новаковић
(1890-1941), Опланићи

предњака, много артиљеријске и пешадијске муниције и гранате.⁸⁸ У истом извештају, као резултат акције, наводи се и „најмање 80 мртвих“ и „спаљене све куће“. Радојко С. Јовандарић, командант Котленичког четничког одреда, о овом догађају у свом дневнику пише: „То је било на Лукин дан (31. октобар – прим. аут). Немци су најурили моје, побили неколико сељака и жена, попалили неколико кућа у Сирчи и Поповићима и вратили се у Краљево...“⁸⁹

Након што су прешли понтонски мост преко Западне Мораве, Немци су дошли до места званог „Којића кафана“ у Сирчи. Наставили су главним путем према Опланићима, палећи куће и друге зграде, лево и десно од пута. Тада су спалили и зграду општине сирчанске и основне школе у том селу. У селу Опланићима ликвидирали су све које су затекли код својих кућа. Јовица Новаковић, који је на изборима 1938. године био посланички кандидат „Збора“ Димитрија Љотића, пружио је отпор Немцима. Са пушком у руци бранио је кућни праг, али је погинуо у неравноправној борби. Немци су спалили комплетно његово имање.⁹⁰

Драган Марковић, такође из Опланића, описује страдње свога засека: „У мом крају убише Новицу Тукића, Витора Дудука, Миленка Лазовића, Ранка Здравковића, Животу Нешовића и друге. Били су то стари људи,

⁸⁸ *Zbornik NOR*, 1-1, 671.

⁸⁹ Радојица С. Ђирић, Котленички четнички одред у опсади Краљева, *Окруили сиво Краљево октобра 1941*, 171.

⁹⁰ Бошко Д. Милановић, *Основна школа у Сирчи – једно сиволеће 1893-1993*, Београд, 2008, 98.

сви Солунци. Они нису хтели да напусте своја огњишта, свој кућни праг. И мој деда Јовица (шлогиран у ноге) умреће у својој кући. Баба Зорка ни за живу главу неће оставити болесног човека, свог мужа. Повлачећи се са сирчанског положаја, њихов син Видосав, мој стриц, свратиће кући, натоварити свог шлогираног оца на леђа и однети у планину у Милинков забран. За њима је баба Зорка трчкарала, носећи у марами нешто мало теста од славског колача, колико да се спомене крсна слава. И моја мајка Коса, под кишом митраљеских метака и топовских граната, успела је да у планину, у свом крилу, донесе тесто славског колача. При заласку сунца Немци су се повлачили у град, а ми бегунци својим кућама.⁹¹ Немачка казнена експедиција је у Опланићима стрељала Љубомира Петровића са сином Станимиром, а њихову кућу су опљачкали и спалили.⁹² Убили су Радомира Трифуновића из Опланића, а његову мајку Вемију Трифуновић, старицу од 95 година која због старости није могла да се спасе, запалили су у њеној кући.⁹³ Даринку Николић је усмртила граната.⁹⁴

Почетком новембра прекинута је блокада Краљева. Чачанске партизанске и четничке јединице напуштају опсаду и одлазе ка Чачку, ступајући у међусобни обрачун.⁹⁵ Ибарски четнички одред војводе Вула Вукашиновића повукао се на „Лакат“ у Ибарској клисури.⁹⁶ Краљевачки партизани су се током новембра концентрисали у селу Рођевићима.⁹⁷ У Краљеву је остао 1. батаљон 749. пешадијског пука који је повремено излазио из града вршећи мање акције „чишћења“, „препада“ и „извиђања“.⁹⁸ У Конареву су 27. новембра убијени Ангелина Шушић, стара 33 године, и Јован Корићанац, стар 57 година, који је страдао јер је протествовао када су убили Ангелину.⁹⁹

⁹¹ Драган Марковић, *Под засиљавом 2. равнојорској корпуса*, Крагујевац, 2001, 34-35.

⁹² НМКВ, База података бр. 2755; Деловодник злочина окупатора, Земаљска комисија Србије, ред. бр. 1964.

⁹³ Опланићи: надгробна плоча; Бошко Д. Милановић, *Основна школа у Сирчи*, Београд, 2008, 98.

⁹⁴ НМКВ, База података, бр. 4427.

⁹⁵ Г. Давидовић, М. Тимотијевић, *Заштамњена прошлост*, 1, 293-301.

⁹⁶ ИАК, Збирка НОБ, кутија 35, Писмо војводе Вула Ибарског Љубиши и Власту.

⁹⁷ Коча Јончић, Партизански одред на Гочу и прва гочка чета „Мирко Луковић“ у развоју НОП-а у краљевачком округу 1941. године, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. године*, 199.

⁹⁸ НМКВ, Извештај Штаба 717. п. д, 183, 185, 188, 192, 193, 195, 197, 205.

⁹⁹ НМКВ, Електронска база података, бр. 2496.

Овде леже кости Станимир Н. Петровић ж. 22 г. и погибе од Немаца 17-Х 1941
Сп. под. мајка Станка – жена Милосија са децом – Опланићи

Божика Радошевић која
поживе 64 г. а погибе пред
својом кућом 5. XI 1941 год.

Спомен јој подиже муж
Милко и синови – Конарево

Ангелина жена Радоша
Шушића која поживе 33 г.
а погибе од немачке војске
пред својом кућом 27 XI 1941
г.

Спомен јој подигоше
пренесрећна мајка Јовка
муж Радош и заовић Бранко
– Конарево

Властимир Стевановић живе 37 г.
пог. од Немаца 10-11. 1941 г.
Спомен под. жена Савета са децом
и мати Селена.
У истом гробу тело Јована
Стевановића ж. 55 г. (†) 1915 г.
– Витановац

Милоје Костовић поживе 40 год.
Погибе 13 XI 1941 год.
Спомен подижу ожалошћени
мајка Кристина,
жена Драгиња,
син Милутин
и ћерке

Овде почива раба божија
Светозара
Миловановића из Мрсаћа који поживе
часно и поштено у грађанству 56 год. и
погибе од не. вој. 18 новемб. 1941 год.
Бог да му душу прости... – Мрсаћ

У ОВОМ СИНОВСКИМ
СПОМЕНУ УНОСИМ
ИМЕ ОЦА МИЛИЈЕ И
МАЈКЕ ПАУНЕ

Ова јединица сачекала је долазак 113. пешадијске дивизије која је са Источног фронта пребачена у окупирану Србију у циљу гушења устаничког жаришта у сливу Западне Мораве.¹⁰⁰ Пробијајући се из Краљева ка Чачку и Рашкој, припадници ове дивизије извршили су злочин у Самаилима 28. новембра 1941. убивши неколико мештана овог села.¹⁰¹ У Лађевцима су Немци 6. децембра убили Игрутина М. Аксентијевића јер су му током претресања куће пронашли пушку. Два дана касније, немачки војници стрељали су деветнаестогодишњег Радомира Јовановића у Чибуковцу. Мирослав Николић из Сирче, стрељан 13. децембра у свом родном селу и последња је позната жртва ових крвавих рација по селима око Краљева.¹⁰²

Одлазак партизанских јединица ка италијанској окупационој зони у југозападној Србији довео је до престанка борби и смиривања ситуације око Краљева. У краљевачким селима су обновљене старе општинске власти. Током децембра 1941. сеоско становништво се вратило из збегова. Пред њима су стајали бројни изазови: обнова порушених домова, прехрана чланова породице и стоке, обављање заосталих пољопривредних радова пред надолazeћу зиму, која ће 1941/1942. године бити изузетно снежна и хладна.

---

¹⁰⁰ Бојан Б. Димитријевић, *Војска Негућеве Србије 1941-1945*, 151.

¹⁰¹ ИАК, Збирка НОБ, кутија 36, Извештај о страдањима и паљевинама на територији Друге жичке бригаде 12. 1. 1944.

¹⁰² НМКВ, База података бр. 4433.

**Спискови убијених цивила
у селима жичког среза
разврстани по местима страдања**

АДРАНИ, ЈАРЧУЈАК, ГРДИЦА

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Башановић Вида	/	Грдица
2.	Башановић Јаков	/	Грдица
3.	Богдановић Живко	1877	Адрани
4.	Бранковић Јован	1864	Адрани
5.	Бранковић Станоје	1911	Адрани
6.	Јанковић Јован	1871	Јарчујак
7.	Јанковић Љубисав	/	Јарчујак
8.	Карапанџић М. Душан	1912	Јарчујак
9.	Карапанџић Милорад	1908	Јарчујак
10.	Лазовић Владимир	1876	Јарчујак
11.	Миленковић Ђурђе	1891	Луке
12.	Милосављевић Радоје	1920	Јарчујак
13.	Миљковић Миломир	1922	Јарчујак
14.	Рајовић Радош	1917	Јарчујак
15.	Станић Драгутин	1894	Јарчујак
16.	Станић Р. Миодраг	1901	Јарчујак
17.	Пешић Јован	/	Поповићи
18.	Поповић Стојан	1911	Адрани
19.	Тодоровић Добривоје	/	Грдица
20.	Тешић Јован	1871	Јарчујак
21.	Тошковић Љубиша	1909	Јарчујак
22.	Тошковић Бошко	/	Јарчујак
23.	Филиповић В. Лука	1873	Адрани
24.	Четровић Владимир	1881	Адрани
25.	Четровић Радоје	1886	Јарчујак

СИРЧА, ОПЛАНИЋИ

Редни број	Име и презиме	Година рођења	Место рођења
1.	Аксентијевић Јеленка	1889	Витановац
2.	Аксентијевић Миливоје	1886	Сирча
3.	Аксентијевић Станка	1922	Толишница
4.	Аксентијевић Станке некрштено дете	1941	Сирча
5.	Аксентијевић Станко	1902	Сирча

6.	Андрић Мирослав (Мирко)	1923	Опланићи
7.	Бинићанин Витор (Вита)	1876	Опланићи
8.	Булатовић Т. Велимир	1867	Сирча
9.	Васиљевић Росанда	1904	Сирча
10.	Вељовић Драгомир	/	Сирча
11.	Грујовић Косана	1901	Сирча
12.	Грујовић Т. Тихомир	1898	Сирча
13.	Дудук Витор	/	Опланићи
14.	Здравковић Д. Ранко	1895	Опланићи
15.	Јевтовић Будимир	1884	Опланићи
16.	Јевтовић Милутин	/	Годачица
17.	Костић Драгомир	1920	Опланићи
18.	Лазовић Миленко	1881	Опланићи
19.	Маринковић (дев. Миљковић) Љубица	1906	Витановац
20.	Маринковић Славољуб	1927	Витановац
21.	Марић Косана	1913	Сирча
22.	Миленковић Милева	1881	Опланићи
23.	Миливојевић Лепосава	1907	Сирча
24.	Миливојевић Милан	1899	Сирча
25.	Миливојевић Милутин	1926	Сирча
26.	Миловић Радисав	/	Сирча
27.	Милутиновић Радисав	1893	Опланићи
28.	Милутиновић Славко	1926	Опланићи
29.	Нешовић Живота	1890	Опланићи
30.	Николић Даринка	1889	Сирча
31.	Николић Мирослав	1920	Сирча
32.	Новаковић Јовица	1890	Опланићи
33.	Петровић Љубомир	1870	Опланићи
34.	Петровић Станимир	1919	Опланићи
35.	Проковић Стоја	1901	Сирча
36.	Радивојевић Радован	/	Сирча
37.	Симеуновић Љубица	1906	Сирча
38.	Станковић Будимка	/	Сирча
39.	Станковић Милан	1890	Опланићи
40.	Стефановић Миодраг	1908	Сирча
41.	Стефановић Р. Радоица	1871	Сирча
42.	Терзић Драгутин	1873	Опланићи
43.	Тешић Милун	1919	Злакуса код Ужица
44.	Трифунковић Вемија	1846	Опланићи
45.	Трифунковић Живка	1912	Опланићи
46.	Трифунковић Радомир	1883	Опланићи
47.	Тукић Новица	/	Опланићи
48.	Ђировић Даница	1882	Витановац
49.	Ђировић Матија	1874	Сирча
50.	Ђировић Росанда	1904	Сирча
51.	Чубрић Живојин	1916	Сирча
52.	Чубрић Милован	1908	Сирча

ВРДИЛА, ДРАКЧИЋИ

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Гавриловић Љубивоје	1919	Дракчићи
2.	Грујовић Бранко	1901	Остра
3.	Дукић Душан	1918	Дракчићи
4.	Јаћовић В. Живорад	1918	Врдила
5.	Нешковић Петроније	1876	Дракчићи
6.	Никодиновић – Тодоровић Радован	1910	Пекчаница
7.	Пајић Драган	1919	Врдила
8.	Радичевић Мирко	1914	Врдила
9.	Рајковић Михајло	/	Дракчићи
10.	Салевић С. Драгослав	1927	Добри До
11.	Симеуновић П. Милојко	1900	Врдила
12.	Сретенковић Љубинко	1910	Врдила
13.	Станић Станимир	1881	Врдила

САМАИЛА, МРСАЋ

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Антонијевић Антоније	1881	Мрсаћ
2.	Антонијевић Исакије	1913	Мрсаћ
3.	Антушевић Миљојко	1880	Самаила
4.	Јовановић Добрица	1906	Мрсаћ
5.	Јовановић Милутин	1913	Мрсаћ
6.	Јовичић Милунка	1896	Мрсаћ
7.	Јојић Ненад	1916	Мокра Гора
8.	Коловић Десимир	1925	Самаила
9.	Лешевић Војислав	1905	Самаила
10.	Лешевић Младомир	1911	Самаила
11.	Матовић Милан	1896	Самаила
12.	Мијаиловић (Михаиловић) Аница	1906	Мрсаћ
13.	Миленић Миладин	1881	Мрсаћ
14.	Миленковић Милена	1881	Мрсаћ
15.	Миловановић Светозар	1883	Самаила
16.	Милошевић Милинко	1912	Мрсаћ
17.	Мирковић Винка	1890	Самаила
18.	Мирковић Микајло	1896	Самаила
19.	Мршовић Андрија	/	Мрсаћ
20.	Плавшић Живко	1880	Самаила
21.	Поповић Милинко	1886	Самаила
22.	Стојановић Радојко	1871	Обрва
23.	Торлаковић Урош	1921	Мрсаћ

РАТИНА, ВРБА, ЗАКЛОПАЧА

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Вукадиновић Грујица	1876	Ратина
2.	Вукомановић Бранислав	1921	Краљево
3.	Гојковић Лазар	/	Ратина
4.	Јовановић Богољуб	1904	Ратина
5.	Костовић Милоје	1901	Ратина
6.	Маричић Божидар	1882	Ратина
7.	Маричић Миљојка	/	Ратина
8.	Миладиновић Живота	1896	Ратина
9.	Милановић Добрица	1909	Заклопача
10.	Милутиновић Сибин	1904	Заклопача
11.	Пановић Ангелина	1881	Ратина
12.	Поповић Душан	1912	Ковачи
13.	Радуновић Добросав	1899	Ратина
14.	Радовановић Александар	1885	Врба
15.	Томић Радојица	1869	Врба

КОНАРЕВО, ЧИБУКОВАЦ, ПРОГОРЕЛИЦА

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Борисављевић Милија	/	Чибуковац
2.	Борисављевић Миливоје	1904	Чибуковац
3.	Велимировић Мирко	1923	Вучитрн
4.	Вујовић Јован	1899	Прогорелица
5.	Вујовић Нићифор	1878	Прогорелица
6.	Госпавић Јован	1885	Чибуковац
7.	Ивановић Радмила	1928	Вучитрн
8.	Јеротијевић Драгутин	1912	Чибуковац
9.	Јовановић Радомир	1922	Чибуковац
10.	Корићанац Јован	1883	Конарево
11.	Мијатовић Милосав	1873	Прогорелица
12.	Миладиновић Борисав	1863	Чибуковац
13.	Милорадовић Милорад	1926	Конарево
14.	Милутиновић Борисав	1869	Дубац
15.	Нешовић Љубисав	1886	Прогорелица
16.	Николић Обрен	1881	Јарчујак
17.	Николић Олга	1913	Јарчујак
18.	Пантелић Милош	1899	Конарево
19.	Перић Миливоје	1910	Конарево
20.	Перишић Владимир	1876	Конарево
21.	Перишић Танасије	1876	Конарево
22.	Поњавић Ратко	1913	Никојевићи, Ужице
23.	Поповић Јован	1874	Чибуковац
24.	Радошевић Божика	1877	Дракчићи

25.	Томић Борика	1881	Конарево
26.	Шушић (Јовановић) Ангелина	1908	Конарево

РИБНИЦА, КОВАЧИ, КОВАНЛУК

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Анђелковић Смиља	1899	Ковачи
2.	Банковић Милена	1936	Рибница
3.	Борчевић С. Милан	/	Кованлук
4.	Ђекић Витомир	1885	Јарчујак
5.	Ђорђевић Борика	1875	Ковачи
6.	Ђорђевић Милица	1894	Ковачи
7.	Ичевић Милутин	1910	Даниловград
8.	Јовановић Милева	1893	Рибница
9.	Лазаревић Драгослав	/	Кованлук
10.	Лопичић Димитрије	1923	Рибница
11.	Крушевац Живко	1866	Ковачи
12.	Мандић Михаило	1883	Рибница
13.	Мијаиловић Р. Божидар	1919	Рибница
14.	Мијаиловић Р. Милан	1917	Рибница
15.	Милановић Ђуро	1891 (1885)	Рибница
16.	Милашиновић Милорад	1907	Рибница
17.	Миленковић Стана	1899	Заклопача
18.	Миленковић Станимирка	1886	Крушевица
19.	Милићевић Живко	1870	Ковачи
20.	Миновић Чедомир	1890	Рибница
21.	Никић Наталија	1889	Жича
22.	Николић Владимир	1874	Рибница
23.	Николајевић Витомир	1878	Рибница
24.	Перишић Ристо	1861	Ковачи
25.	Стојановић Драгутин	1884	Рибница
26.	Стојановић Јела	1878	Рибница
27.	Тодоровић Тихомир	1885	Рибница
28.	Пртењак Миле	1910	Посавски Подгајци
29.	Рудњанин Јован	1892	Ковачи
30.	Миловић Стана	1894	Вирпазар
31.	Миловић Мирослава	1927	Дрваре, Вучитрн
32.	Миловић Душан	1932	Дрваре, Вучитрн
33.	Миловић Дарко	1936	Дрваре, Вучитрн

ПЕЧЕНОГ

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Вукадиновић Јелица	1916	Вараждин
2.	Грабовац Миодраг	1915	Печеног
3.	Грабовац Радован	1917	Печеног

4.	Дамљановић Новица	1887	Печеног
5.	Дебељак Радисав	1870	Печеног
6.	Дебељак Радоје	1868	Печеног
7.	Ивановић И. Милоје	1868	Печеног
8.	Ивановић Наста	1869	Губеревац
9.	Јаковљевић Велимир/ Вељко	1889	Печеног
10.	Луковић Милутин	1924	Печеног
11.	Мијаиловић Адам	1925	Печеног
12.	Мијаиловић Александар	1892	Печеног
13.	Мијаиловић Аксентије	1876	Печеног
14.	Мијаиловић Велика	1846	Опланићи
15.	Мијаиловић Радисав	1888	Печеног
16.	Мијаиловић Светозар	1886	Печеног
17.	Милићевић С. Милан	1881	Печеног
18.	Пантовић Драгољуб	1911	Милаковац
19.	Петровић Милорад	1886	Печеног

ВИТАНОВАЦ, МИЛАВЧИЋИ, ШУМАРИЦЕ

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Алексић Милисав	1913	Сирча
2.	Васовић Божидар	1901	Витановац
3.	Вукомановић Тихомир	1906	Витановац
4.	Вукосављевић Младен	1876	Витановац
5.	Вучетић Продан	1880	Печеног
6.	Вучићевић Милорад	1882	Печеног
7.	Вучићевић Радоје	1895	Печеног
8.	Вучковић Тома	1881	Витановац
9.	Грујовић Благоје	1914	Сирча
10.	Дугалић С. Коста	1910	Бресник, Студеница
11.	Дуњић Велимир	1911	Витановац
12.	Живановић З. Драгослав	1900	Витановац
13.	Илић Петар	1908	Вучитрн
14.	Јовановић Божидар (Бошко)	1866	Стругари
15.	Јовановић Драгољуб	1891	Шумарице
16.	Јовановић Милорад	1893	Печеног
17.	Јовановић Стојанка	1875	/
18.	Јокановић Тодор	1859	Витановац
19.	Качаревић Живадин	1899	Милавчићи
20.	Колаковић Илија	1875	Витановац
21.	Маринковић Живота	1904	Милавчићи
22.	Миловановић Милостива	1921	Витановац
23.	Милосављевић Живадин	1884	Печеног
24.	Милосављевић К. Милосав	1898	Печеног
25.	Милосављевић Милорад	1895	Милавчићи
26.	Милосављевић Пантелија	1903	Витановац

27.	Миловановић Милутин	1881	Шумарице
28.	Милошевић Крстивоје	1903	Витановац
29.	Недељковић Марко	/	Губеревац, Гружа
30.	Нектаријевић Миладин	1900	Дивостин, Крагујевац
31.	Обрадовић Војислав	1898	Витановац
32.	Обрадовић Добрица	1887	Витановац
33.	Стевановић Властимир	1904	Витановац
34.	Стевановић Драгољуб	1870	Витановац
35.	Стевановић Милисав	1881	Витановац
36.	Тодоровић Радомир	1902	Милавчићи

ЖИЧА, МАТАРУГЕ, МАТАРУШКА БАЊА

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Бугарин Богољуб	1914	Матаруге
2.	Гуцулић Крстина	1912	Опланићи
3.	Гуцулић Ружа	1888	Готовац
4.	Жарковић Максим	1880	Жича
5.	Жарковић Владислав	1884	Жича
6.	Луковић Милорад	1925	Матарушка Бања
7.	Маричић Светомир	1887	Жича
8.	Мијајловић Светомир	1883	Жича
9.	Мирковић Живко	/	Жича
10.	Павловић Тиосав	/	Матаруге
11.	Пановић Тијосав	1902	Матаруге
12.	Пауновић Антоније	1863	Жича
13.	Пауновић Милија	1903	Матаруге
14.	Пауновић Радомир	1880	Шошаница
15.	Ракић Ратко	1914	Конарево
16.	Симовић Љубиша	1912	Жича
17.	Радосављевић Богосав	/	Кованлук
18.	Штављанин Братислав	1912	Рибница

ЛАЂЕВЦИ, ЦВЕТКЕ

Редни број	Презиме и име	Година рођења	Место рођења
1.	Аксентијевић М. Игрутин	1907	Лађевци
2.	Ђуровић Сава	/	Цветке
3.	Левајац Секула	1925	Цветке
4.	Марковић С. Обрад	1920	Цветке

Резиме

Сарадња војника Југословенске војске у отаџбини и припадника партизанског покрета, као и њихове заједничке устаничке акције, координисане из штаба у Дракчићу, довела је до заједничких акција против окупатора и до опсаде немачког гарнизона у Краљеву почетком октобра 1941. Да би олакшала свој положај, немачка војска је гађала артиљеријском ватром по линијама устаника, изводила брзе и оштре испаде на устаничке положаје, уништавала и спаљивала околна села и узимала таоце за стрељање – 100 Срба за убијеног немачког војника, а 50 за рањеног. Због претрпљених губитака у својим редовима – 14 мртвих, од којих два официра, и 10 рањених, у ноћи између 14. и 15. октобра. Немци су 15. октобра завели ванредно стање са преким судом. Недалеко од лагера Железничке радионице, од 15. до 16. октобра убили су 1755 цивила. У поновном нападу здружених устаника, 16. октобра, убијена су два и рањен је један Немац, што је донело нове жртве одмазде. Према до сада доступним и истраженим историјским изворима, на лагерском гробљу у кругу краљевачке Железничке радионице, од 15. до 20. октобра 1941, стрељано је 2200 цивила, различите старости, пола и порекла.

Рације немачке војске (јединица 749. и 737. пешадијског пука 717. посадне дивизије из Краљева) у околним селима започете су у септембру 1941. г. Имале су карактер селективних казнених мера, усмерених против конкретних појединаца. Међутим, ширењем устанка, интензивирањем акција и проширењем простора захваћености, немачке трупе ће прећи на мере одмазде према целокупном становништву одређеног места. Нарочито сурово су реаговали у случајевима угрожавања саобраћајница. Најбруталнијем удару окупационих снага били су изложени становници села у самој близини града (Грдица, Адрани, Јарчујак, Чибуковац, Рибница), села у близини војних објеката (Јовац, Мрсаћ, Ковачи, Жича), села на путним правцима виталним за немачку војну силу (Шумарице, Витановац, Милавчићи, Печеног – ка Крагујевцу; Кованлук, Ратина, Врба – ка Крушевцу) и села где су били устанички положаји (Сирча и Дракчићи). У рацијама војника Вермахта у новембру и почетком децембра страдали су и мештани Матаруга, Матарушке Бање, Цветака и Лађеваца. Последице ових казнених експедиција биле су: страдање цивилног становништва, опљачкана и попаљена домаћинства, уништена летина и десеткован сточни фонд. Према до сада утврђеним подацима, на основу доступних писаних историјских извора и записа на надгробним споменицима, евидентиране су 264 цивилне жртаве рација немачке војске у селима жичког среза, које су страдале од 11. августа до 13. децембра 1941. За 25 убијених су непознате године рођења, а за једно место рођења. Међу убијенима било је 45 особа женског пола што чини 17,1%, од укупног броја жртава. Чак 15 деце стрељано је у дворишту, страдало од авионских бомби или су живи спаљени у кући. Немачка војска је убила 104 мушкараца и жена старијих од 50 година, што износи 39% од укупног броја. Најмлађа жртва било је новорођенче, старо један дан, док су две најстарије жртве, Велика Мијаиловић и Вемија Трифуновић, имале по 95 година.

Resume

A collaboration between the Royal Yugoslav Army in the Fatherland and the Yugoslav Partisan movement, and their joint operations as well, coordinated from the Headquarters in Drakčići, resulted in mutual anti-occupation resistance operations and the siege of the German garrison stationed in Kraljevo in early October 1941. German Army tried to help their position and fired shots at the insurgent lines, performed quick and sharp attacks at the insurgents' locations, destroyed and burned nearby villages and took hostages to kill – 100 Serbs for each German soldier killed and 50 for each German soldier wounded. Having suffered a loss of comrades – 14 dead soldiers (2 of them were officers) and 10 wounded in the attack on the night between 14 and 15 October, the Germans declared a state of emergency and martial law on 15 October. German soldiers killed 1755 civilians in the vicinity of the Railway Workshop on 15 and 16 October. During a joint insurgents' attack on 16 October two German soldiers were killed and one was wounded, which took new revenge on the residents. As testified by currently available and analyzed historical evidence 2200 civilians of different ages, sex and origin were killed in the Railway Workshop courtyard camp in the period from 15 October to 20 October 1941.

Prior to that, in September 1941 German soldiers (the 717th Kraljevo Infantry Division, parts of the 737th and 749th Regiments and Artillery Divisions) began arresting people living in the surrounding villages. The incarceration had a selective and punitive measure character, aiming at specific individuals. As the revolt increased and the operations intensified and expanded, the German troops consequently dished out retribution against the entire local population. German actions grew particularly brutal when it came to road obstructions and blockage. German occupational forces hit the most brutal strikes on people living in the villages on the outskirts of the town (Grdica, Adrani, Jarčujak, Čibukovac, Ribnica), in the villages near military facilities (Jovac, Mrsać, Kovači, Žiča), villages alongside the roads important to German forces (Šumarice, Vitanovac, Milavčići, Pečenog on the way to Kragujevac, and Kovanluk, Ratina, Vrba on the way to Kruševac) and the villages with insurgents' stations (Sirča, Drakčići). Many people were killed in the Wehrmacht soldiers' raids on the villages of Mataruge, Mataruška Banja, Cvetke and Lađevci in November and early December 1941. As the outcome of these operations and deterrence local people suffered severe tribulations, robbed and burned households, ruined crops and cattle herds decimated. Facts ascertained from existing historical sources, records and monument writings testify to 264 German raid civil victims in the villages of the Žiča District, all killed from 11 August to 13 December 1941. Information on the birth years for 25 killed civilians and on the birthplaces for 1 killed civilians is still unavailable. Among them there were 45 female victims, making 17.1% of the total number. Even 15 children were shot in their house yards, killed by bombs and burnt alive inside their homes. The German army killed 104 men and women older than 50, which is 39% of the total number. The youngest victim was a 1-day-old newborn baby, whilst the oldest victims were 95-year-old women, Velika Mijailović and Vemija Trifunović.

Извори и литература

Необјављени извори:

Историјски архив Краљево, Збирка о радничком покрету и НОБ-у, кутије 8, 20, 26, 35, 36, 41, 44.

Историјски архив Краљево, Скупштина среза Краљево, кутија 692.

Матична служба Града Краљево, Књига умрлих 1941.

Међуопштински историјски архив Чачак, Фонд Окружни народни одбор (ОНО), кутија 5, Попис породица убијених политичких радника, умрлих у концентрационим логорима, убијених од четничких банди, убијених као таоца и осталих жртава фашистичког терора.

Народни музеј Краљево, Васко Радуловић, *Рибничка хроника*, 2, рад у рукопису.

Народни музеј Краљево, Извештаји о раду Штаба 717. пешадијске дивизије – преписи из Архива Војно-историјског института.

Народни музеј Краљево, Списак лица са територије среза жичког која су изгинула за време комунистичких нереда 28. мај 1942.

Епархија жичка, Списак службеника и радника 14. секције за одржавање пруга у Краљеву који су на служби несретним случајем изгинули дана 16. октобра 1941.

Епархија жичка, Уверење ГНО Краљево да је Момир Дубравац ухапшен 1. октобра 1941. у Краљеву и стрељан 18. октобра 1941. у немачком лагеру у Краљеву, издато 20. јула 1945.

Објављени извори:

Давидовић Горан, Тимотијевић Милош, *Освејљавање истиине – документи за љолишичку и војну историју Чачка 1938-1941*, Чачак–Краљево, 2006.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda tom 1, knjiga 1, Beograd, 1949.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda том 1, књига 21, Београд, 1965.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda tom 12, knjiga 1, Beograd 1973.

Народни музеј Краљево, База података: Жртве Другог светског рата на краљевачком подручју.

Народни музеј Краљево, Историјска збирка плаката и летака.

Народни музеј Краљево, Историјска збирка фотографија и разгледница.

Литература:

Алексић Драган, *Привреда Србије у Другом светском рату*, Београд, 2002.

Богавац Благоје, Железничари Краљево у устанку 1941, *Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године*, Београд, 1985.

Виријевић Владан, Краљево у предвечерје Другог светског рата, *Окруили смо Краљево октобра 1941*, Краљево, 2003.

Глишић Venceslav, *Užička republika*, Beograd, 1986.

Група аутора, *Жене Србије у НОБ*, Београд, 1975.

Група аутора, *Краљево 1941-1945 каленар изложбе*, Краљево, 2001.

Група аутора, *Чачански крај у НОБ 1941-1944 – Хронологија догађаја*, Чачак, 1968.

Давидовић Горан, Чачани на опсади Краљево 1941. године – Хронологија догађаја, *Окруили смо Краљево октобра 1941*, Краљево, 2003.

Давидовић Горан, Тимотијевић Милош, *Заштамњена прошлост – Историја равнојораца чачанског краја*, 1, Чачак–Горњи Милановац–Краљево, 2002.

Димитријевић Б. Бојан, *Војска Негућеве Србије 1941-1945*, друго издање, Београд, 2016.

Димитријевић Б. Бојан, Настанак националних покрета отпора у Србији 1941. године, *Историја 20. века 1/2011*, Београд, 2011.

Драшковић Драган, Крејаковић Силвија, *Краљевачки октобар 1941 – ојомена*, Краљево, 2011.

Ђокић Небојша, *Формирање окупационе управе у Србији и Краљеву 1941, Окруили сџо Краљеве окџобра 1941*, Краљево, 2003.

Живановић М. Сергије, *Трећи срџски усџанак*, Крагујевац, 2000.

Јоветић Раде, *Живоџни џуџ Исидора Живковића*, Краљево, 2007.

Јончић Коча, *Краљевачки окџобар 1941*, Београд, 1971.

Јончић Коча, Партизански одред на Гочу и прва гочка чета „Мирко Луковић“ у развоју НОП-а у краљевачком округу 1941. године, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. џодине*, Београд, 1985.

Јончић Коча, Рушење органа власти старе Југославије и развијање политичких облика организације НОП-а у западној Србији и краљевачком округу 1941. године, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. џодине*, Београд, 1985.

Јончић Никола Коча, Краљево у устанку и револуцији, *Краљево и околина*, Београд, 1966.

Крејаковић Силвија, *Иденџиџеџи жрџава сџрељањих у Краљеву окџобра 1941, џрво издање*, Београд, 2013.

Крејаковић Силвија, *Иденџиџеџи жрџава сџрељањих у Краљеву окџобра 1941, друџо издање*, Београд, 2020.

Крејаковић Силвија, *Иденџиџеџи жрџава сџрељањих у Краљеву окџобра 1941, треће издање*, Београд, 2021.

Летић Ковиљка, *Основне школе у чачанском округу 1918-1945*, Београд, 2014.

Мапошек Valter, *Holokaust u Srbiji – Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942*, Београд, 2007.

Марковић Драган, *Под засџавом 2. равноџорској корџуса*, Крагујевац, 2001.

Милановић Д. Бошко, *Основна школа у Сирчи – једно сџолеђе 1893-1993*, Београд, 2008.

Милашиновић Петар Бане, Прве оружане акције Друге (Чибуквачке) чете „Слободан Луковић“ Краљевачког НОП одреда „Јово Курсула“, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. џодине*, Београд, 1985.

Милашиновић Петар Бане, Трећа прекоморавска чета Краљевачког НОП одреда „Јово Курсула“, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. џодине*, Београд, 1985.

Митровић Дојчило, *Зайагна Србија 1941*, Београд, 1975.

Митровић Драгомир, Мере Немаца за разбијање устаничке опсаде Краљева 1941. године са правца Крушевца, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. џодине*, Београд, 1985.

Николић Коста, Предговор, у: Милош Тимотијевић, *Сџоменица џоџинулих у раџовима 1991-2000. џодине са џодручја Краљева*, Краљево.

Николиш Гојко, *Саниџеџи у Краљевачком НОП одреду „Јован Курсула“*, Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године, Београд, 1985.

Petranović Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, Beograd, 1992.

Ристић Радомир, Место стрељања и покопавања талаца у Краљеву – гробље стрељаних 1941, *Окруили сџо Краљево окџобра 1941*, Краљево, 2003.

Петровић Ж. Владан, *Печеној џружански у џросџору и времену*, Краљево, 2017.

Пешић Деса, *Сџуденички срез у НОР и револуцији 1941-1944*, Београд, 1977.

Секуловић Добривоје Малиша, *Врњачка Бања са околином у НОБ и револуцији 1941-1945*, Београд, 1977.

Симић Михаило, *Краљево 1941 – Сведочења и сећања*, Београд 1983.

Terzić Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941; Uzroci i posledice poraza, 2*, Beograd, 1984.

Наративни извори:

Мирјана Николајевић из Београда, 19. октобар 2019.

НАРОДНИ МУЗЕЈ КРАЉЕВО
www.nmkv.rs

Издавач
Народни музеј Краљево

За издавача
Дарко Гучанин

Аутори изложбе и каталога
Мирјана Савић, музејски саветник
Немања Трифуновић, кустос

Рецензент
др Бојан Димитријевић

Лектура
Славица Лекић

Превод на енглески језик
др Ирена Пантић

Дизајн и припрема
Денис Викић

Фотографија
Срђан Вуловић

Техничка реализација
Драган Војиновић
Владан Пејковић
Раде Пајовић
Слободан Миленковић

Штампа
Графика Галеб, Ниш

Тираж
300

Краљево, 2022.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.322.5(497.11)"1941"(083.824)

341.485(=163.41)(497.11)"1941"(083.824)

САВИЋ, Мирјана, 1974-

Рације : казнене експедиције Вермахта у селима жичког среза 1941.
године / [аутори изложбе и каталога] Мирјана Савић, Немања Трифуновић ;
[фотографија Срђан Вуловић]. - Краљево : Народни музеј "Краљево", 2022
(Ниш : Графика Галеб). - 58 стр. : илустр. ; 23 cm

Тираж 300. - Стр. 4: Рецензија / Бојан Димитријевић. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 57-58. - Resume.

ISBN 978-86-81578-13-1

1. Трифуновић, Немања, 1989- [аутор]

а) Ратни злочини -- Други светски рат 1939-1945 -- Жички срез -- 1941 --
Изложбени каталози

б) Срби -- Жртве рата -- Жички срез -- 1941 -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 76001545